

ПАВЛО НІМЦІВ

ШЛЯХАМИ БОРОТЬБИ

(Нарис)

I.

Ніка прокидається.

— Гай-гай, на старість літ приснилося йому парубоцтво й...

Що ж йому приснилося? Білий згорблений дідусь Ніка пригадає сон.

І тоді, ніби вчорашня дійсність, постають перед старечими примруженими очима, що жалюгідно дивляться з-під білих стріх, степи, жита й невеличка чорна латка на зеленій ковдрі-вівці.

Він вгрузає в ті далекі дні своєю незграбною пам'яттю, топиться в них і не може врятуватися, захлинається, голова крутиться й німіє.

— Так було...

Це дід Ніка констатує факт.

— Так було... і я не думав, що може бути інакше...

Він констатує у відповідь на сон, що дійсно він ніколи не думав про те, що може бути комуна, велика, радісна комуна з невеличкими радісними людьми. І дід Ніка, зі своєю сивою бородою вступить до неї й житиме, як інші живуть у своїй рідній сім'ї.

Ніколи цього Ніка не думав і думати не міг. Він лежав на зеленій ковдрі й дивився в невідому далечінь, а за нього мислило, кишіло думками все, що навкруги було: небо, хмари, трава й жита, тихі і спокійні, і ніхто не заважав їм мислити, бо всі були зайняті.

Діда Ніку тягне за руку невеличкий хлопчик до клубу.

— Заняття... лікнеп дедушка... Ви ж знаєте постанову комуни... ні одного неписьменного... і Ленін казав...

Старий Ніка знає, знає він і сам охоче йде, хай пустить цей хлопчик його, він тільки старе пригадав і тому сидить замислившись...

На навчання Ніка силкується, напружує сили й читає:

— Ко... му... на...

О, це комуна. Це він знає, бо живе в комуні.

А це що?

— Со... со... си... ці...

— А що ж воно справді? Грають літери в очах, не висловить старий Ніка. Передихнув і знову:

— Со... со... ці... ці... лі... ци... лі... зи... ин... — важко зідхнувши закінчив дід.

— Соціалізм, — поправляється неспіло Ніка, зводячи до купи невлітими літери.

— Соціалізм, — підказує збоку хлопчик.

О, так. Це дід Ніка знає, він тільки вимовити не вміє.

Він іде в їдальню вечеряти й розповідає малому, що це те, як... як колись люди всі, всі люди, житимуть укупі... рівні... так, як оце їхня комуна.

Комуною житимуть... і не буде, як раніш... було, як пам'ятає Ніка, чабаном у економії.

А потім, ніби сам для себе, примруженими очима дивиться Ніка і признається крізь білий шматок бороди:

— Го, це... бісової падлюки... стерво... не вимовиш ніяк... Треба... треба було б... розум мати? тоді... тоді, як пас вівці... як чабаном був...

А хлопчик почув і знову підказує:

— Соціалізм.

Ніка намагається повторити й знову на останніх літерах збивається.

Потім, сідаючи за стіл, уважно проказав:

— А на що... навіщо таке слово... трудне... написали б — майбуття життя... і понятно, і легко б... і всміхнувся в бороду веселою, старечою посмішкою.

Вечері, лягаючи спати, пригадав про те, що повинен приїхати його син з заводу.

Стареча радість переповнила груди хвилями захоплення й ніжною батьківською любов'ю.

II.

На вокзалі його зустрічають сотні невідомих, байдужих очей, настигливих у шуканні чогось свого, близького. Для них байдуже, хто є на вокзалі. Це Юрка не ображає, не гнітить, бо він знає закони життя і знає, що в таких місцях люди живуть кожен своєю справою. Тому спокійно й теж байдуже просунувся між натовпом до віконця станційної каси.

Куди сусіди його по станції беруть квитки і мають їхати — його це зовсім не цікавить. Він, добравшись до віконця, подає гроші й гукає касирів:

— Гайчур.

На його зацікавлено переводить погляд людина, що вже взяла квитка й ховає його до кешені.

— Ви до нас?.. У комуну?.. — ніяково звертається до хлопця.

У голові в нього запитання:

— Звідки він може знати, що мені до комуни треба?

Потім Юрко, догадуючись, що це певно, одна з тих станцій, і коли там комуна, то лише до неї. Він признається про те, що іде до комуни, а людину запитує хто вона є.

Знайомляться.

— Севастьянов — відповідає людина й додає — член ради... заступник голови.

Юрко також рекомендує себе й вони прямують до перону. Їх знайомство було приємне для них обох у цих велетенських стінах міської станції, що в них сотні голів людських здаються мурашками на підлозі. В таких місцях, де людина відчуває себе самотньою, знайомство розв'язує мовчазність і пасажери відчувають себе надзвичайно приємно. Юркові знайомство з людиною, що живе вкупі з його батьком, надало бадьорости й сили.

У поїзді Севастьянов відповідає на запитання цікавого хлопця, що нишпорить по всій комуні, випитує все, що його цікавить про комуну. На деякі питання новий знайомий відмовляється давати пояснення, мотивуючи тим, що нехай, мовляв, на власні очі переконається, воно якось певніше тоді. Юрко погоджується.

Надворі ніч задумлива й мовчазна. Поїзд вистукує колесами виразні ритми, то стихає, то знову задихаючись мчить і прорізує степову завісу осінньої ночі. Аж ось зупинка. Приїхали. Севастьянов повідомляє хлопця про це й вони виходять до невеличкої станційки, що стоїть самотньо біля блискучок холодних рейок. Станція складається з цього приміщення, в якому коридор і кабінет начальника, куди «стороннім заходити заборонено», але вони вважають себе не зовсім сторонніми особами й прямують туди глянути на годинника.

В кабінеті два-три рудуваті гасла про ощадкасу, на вікні гачок з якоюсь мазутою, черговий дрімає на столі, повісивши собі на шию телефонний рупор.

— Алло... говорить... Скільки годин? — жартує комунар і звертається до знайомого чергового.

Їх повідомляють, що десь до десяти, і чотири кілометри за годину вони зможуть дійти до комуни. Так, іти, треба зараз. Поперше, їм немає чого тут робити, в цій пародії на станцію, подруге — приємно пройти степами, просто до комуни. Юрко настирливо домагається й вони вирушають.

Степ. Шлях. Ніч. За чверть кілометра вони гублять станцію й виходять на кряж. Севастьянов впевнено показує напрямок, у якому повинна бути комунa.

Але Юрко й сам бачить тепер. Перед ним просто на обрії заграви рожево-ясної плями на тлі темної далечини. Комунар трошки з погордою повідомляє хлопця, що то є комунa й світить електрика.

Слово «електрика» він підкреслив і надав йому ваги й чести. Так, честь. Честь і слава цим електрозіркам запорізьких степів. Вони підходять ближче і загально-рожева пляма розсипається на сотні лямпочок, що кожна з них миготить, даліючи в темряві степів. Юркові хочеться тоді зупинитися тут і кричати назад, звідки йдуть. Кричати захоплено про завод, комуну й степи, показуючи рукою в напрямку вогників. Хочеться так зупинитись і врости в ці степи з манливими вогниками комуни.

Але він не сам. Вони підходять зовсім близько. За півкілометра вже вимальовуються темні контури будівель і невеличкі лямпочки дрижать, борючись з темрявою ночі й всміхаючись сплять очі.

В комуні вони проходять в сутінках між великими будівлями, вночі губляться між ними, і Юрко не може полічити — десять чи дванадцять їх...

Біля одного будинку їх глушить гучномовець, співає якоїсь закордонної пісні.

— Ех, — думає собі хлопець, — запізно трохи, голубе. Комунари сплять собі, а ти кричиш в невідому просторінь темряви. Не ці пісні тут потрібні. Дарма антена їх переймає. Тут пісні нового життя бувають, сім'я нових людей тут творить майбутнє, так, як і там, у нас на заводі...

В кімнаті для приїжджих Юрко довго перевертається під тонким простирадлом, де має заснути до ранку. Завтра йому буде багато турбот — побачити велику комуну й людей. Щоб скоріше діждатися цієї приємної години, він тісно закутується й намагається заснути. Але думки про невідоме тягнуть його з ліжка, ведуть на подвір'я й нишпорять у праці комунарів, що застигла он тими велетенськими будинками.

Він ніяк не може від них відірватися, намагається перевести їх на щось інше, дріб'язкове, щоб скоріше стулити вії, і в цій боротьбі думок приємно й міцно засипає в кімнаті для приїжджих комуні «Маяк».

**

Ранком безліч приємностей: зустріч з батьком, що його п'ять років не бачив. І не бачив ще великої комуні-сім'ї, що ростила й пестила дітей, маленьких веселих дітей і дідуса Никонора Степановича.

Всі цікавляться цим слюсарем Юрком, що: син старого комунара і... симпатичний парень (дівчата подумали вголос)...

Він ходить із старим. Старий щось заклопотано й уважно розповідає йому, показує, потім підходять до трактора, що хлопці розібрали на переставку, і сідають.

Никонор Степанович розповідав про минуле комуні й дивився на складну, розібрану на частки машину.

Ось карбуратор лежить осторонь зігнувшись, бабіни розповзлися, позакутувалися боязко в шматки паперу дбайливого тракториста. І кермо двоїться в очах старого...

А колись це перечистять, викинуть бруд, усе негідне, і знову — здорова машина, всі частини з'єднаються, в обіймах одна в одній приємно застигнуть... і заспівають нових пісень комуні.

Разом з цим чомусь пригадав дід окремі частини білих, синіх, червоних, що по всій країні розкидались були. А тепер бруд, негідне відокремили, а цілі, неполамані частки склали в один радянський Союз.

III.

Тепер пригадує старий минулі дні. Никонор Степанович, колишній чабан в економії й теперішній комунар в тому ж колишньому маєтку, — розповідає Юркові про комуну.

Никонор Степанович — білявий, згорблений дідусь із тупим носом, з поморщеними руками й обличчям, а Юрко — син його — низенький, вісім-

надцятилітній слюсар заводу ім. Петровського. Тепер вони в комуні «Маяк», і старий Никонор пригадує...

Степи шовковистими пестошами зеленого килиму вітали приїзд здорового, могутнього командира земель — Никонора Степановича, обіймали його приємними струмками пахощів і цілували промінням сонця.

Нові, родючі землі, з новим, родючим на працю Никонором, цвіли весняними днями, переливалися співом степів.

У Ліванівці, тоді невеличкому виселкові, що його оточували скрізь киргизькі аули — жив і Никонор Степанович.

— А в сімнадцятому, — пригадує він, — пішли по кишлаках, коней киргизьких брали, їздили в кінноті.

Тих жахливих пострілів і крові дідусь не пригадує, чи не хоче пригадувати, бо це його нервує і він тоді починає прискорено дихати, очі червоніють і кашляє тоді Никонор Степанович.

— Комуна огарнізували... каже дідусь.

У селі «властей» на день бувало по три. В одному кінці ревком, у сусіда — білі допитують Міщенко, хто виступав проти них за селом. Через півгодини Колчак налетить, забере кого захоче і втече... Потім знову хтось приїздив, стріляв і тікаючи обіцяв повернутися, але більше не бачили його.

— Огарнізували комуна.

Никонор Степанович оповідає синові про Ліванівку, людей, Сибір і сніги.

Юрко був ще малим тоді, а тепер він розуміє, йому стає жаль на всіх тих, хто винен у запізненні з його народженням. Йому сьогодні, коли він бачить комуна, велику, радісну комуна людей, саме сьогодні хотілося б, щоб існування цієї комуни було здобуте його боротьбою, але... Юркові за це сум бризнув і поплив думками.

Його батько, цей понівечений життям дідусь, боровся — тричі ранений, і один раз контужений, тепер, коли він хвилюється — починає заїкатися, очі наливаються вогкістю й червоніють.

— М... м... м... Не можу я слухати... і дивитися... коли не цінять роботи батьків... — думав Юрко і нервував.

Ось перед ним уже комуна, ліванівці зібралися до Сташка на збори.

— У львівську економію треба перебиратися, тут ніде розгорнутися...

— Щоб побили там бандити? у степу ж?!!

— От «салдат революції—сибіряка» — з хутору носа боїться виткнути... г-но не чоловік.

А Никонор Степанович мовчки сидить. Йому, правда, теж хотілося б переїхати в маєток колишньої львівської дослідної станції, де родючі землі, і можна розгорнути роботу.

— Ех... степи замріяні, коври зелені, — думав Никонор Степанович.

А збори, після довгих суперечок, вирішували: переїхати до маєтку, зібрати все майно докупити, усупільнити господарство, інакше нас зайдять, хіба не чуєте:

— Комуна, комуна, а кожен собі пиріжки пече й хату маже...
Згодом комуна переїхала.

**
*

В Сибірі мороз і сніги білі, як і в нас на Україні, але сила в січні зовсім не та.

Білим простирадлом застелені спустошені степи, випрямилися у весь зріст і сплять очі переморгуванням із рідким гостем-сонцем. Руки й обличчя електричними кольками щипає мороз — людина червоніє.

Семен Несторович сів у невеличкі санки біля Максима, що має везти його на станцію за двісті верстов. Ближче в Сибірі станції немає, особливо в Кустанайських степах.

Коні пофиркали на морозі парюю, вистоявшись за тиждень у теплій стайні, і коли людина з протягом наказує: — но-но-о-о-о — швиденько рушають і заколисують голову комуни — Шульгу.

Йому приємно зараз їхати десь далеко, бо поїздка ця вирішує майбутнє комуни.

— Сто сорок комунарів і... п'ять пудів борошна... — подумав гнітюче Шульга. І потім краще:

— А перші дні... зібрали врожай... засипали всі приміщення... вивезли, купили корів...

Тепер немає... Два роки існує комуна. Тепер голод...

— В Москву... в Москву... повинні вирішити, як бути... Ану конячки... ех... молодці вони, Максиме, — правда?.. В якому кишлаку купили?

— Та в тих, що ось там за Ліванівкою, у того киргиза Нібата, що приїздив до нас.

Конячки маленькі, ніби миршаві, але й на думку Максима — «добрі». Швиденько перебирають по снігу копитами та раз-у-раз глухо дзенькають підковами у морозяному повітрі.

У Семена Несторовича гнітюча думка про сьогоднішню комуну і своє дитинство. Степи обіймають їх білим покривалом і комунари з конячками топляться в ньому, то впірнаючи, то знов виринаючи з снігових заметів...

У Москві радісно зустріло відношення:

«Начальнику станции № ...

Подтверждаю конвенционный запрет перевоза грузов по ж.-д. Предлагается отпустить три (3) вагона коммуне «Маяк» для переезда на Украину»...

Потім підписи й надмірна радість комунара. А далі телеграма до комуни:

«Продавайте имущество зпт остальное отправляйте станцию тчк
Соль заберите

Шульга».

**
*

Приїхали в Миргород. Із ста сорока — сімдесят комунарів.

— А останні?..

— ???

В дорозі... від голоду... й тифу...

У земвідділі просили коня. Посіяли буряки й три десятини пшениці. Ходили на заробітки в комуну «Червона Поляна». Ремонтували руїни колишнього діда Горвіца, біля Сорочинець... Інколи зривалися з уст пісні, слабкі голосом і могутні змістом. Комунари заново будували комуну.

IV.

З українських степів несе буйним простором. Поміж зелених барвистих хвиль жита довгими мотузками повилися криві шляхи, самотні, придушені. Де-не-де по них проповзе флегматично віз, скотиться в балку й потоне десь у житах. І родючі землі знов лишаються самотні.

Такі степи Запоріжжя. Їдеш, їдеш цими нудними шляхами, що й досі не бачили Автодору (і Авдодор, певно, їх). Все старе, заїжджене сотнями літ. Ось хутір, хаток з двадцять п'ять, баба якась заклопотано метушиться на подвір'ї, і діти в пилюзі на вулиці — арапи.

— А ну, пацан, котись звідди... Вже штани б пора, а ти в пелені пилюгу носиш, — це візник на хлопчаків, напівсерйозно, байдуже grimнув. «Пацани» схопилися, відбігли вбік, поки ми проїхали, і знову на своє місце.

Понад рівною колією залізниці, що простяглася ген-ген, аж за обрій, притулився садок, а з нього виглядають декільки старанно пофарбованих будинків.

Це — комуна «Маяк». Філія № 1. Серед саду розташувався величезний будинок, перебудований уже комунарами на коридорну систему, вісімдесят комунарів тут живе. В кімнатах чепурно, чистенько. Ліжко, стіл, декільки фотографій з минулого комуні. Портрети Леніна, Шевченка. В кімнаті приємне повітря, на столі газета, журнал, на ліжку розгорнуто «Вуркагани» Микитенка.

Невеличке, чистеньке подвір'я, а навколо нього вікнами й дверима дивляться ще інші будівлі. Праворуч — комора, просто — стайня, ліворуч — їдальня.

Десь за цими будівлями птахівня з інкубатором (курчата виплджуються виключно інкубатором), свинарня і... 300 йоркширів. У стайні півсотні коней на чолі з «Грозним» та «Мішкою» (орловські рисаки).

В їдальні комуні, як у Харківському нархарчі. Декілька жінок готують смачну страву. Дівчата розносять.

В конторі сидить жвавенька, весела дівчина Нюра. Щось записує в книгах, видає квитки. Пояснює якійсь жінці:

— У цьому місяці вам матерії немає. Ви ж позавчора взяли десять метрів.

— Та я хотіла... про запас — ніяково відповідає жінка, що лише вступила до комуні.

З Юрком ідемо далі. Переходимо через греблю. За кілометр від першої — філія № 2. Такий самий садок, тільки тут — над ставком. В садку теж розташовано будинок, а в ньому їдальня для комунарів, що тут живуть, і дитячий будинок.

Просто перед будинком, за двісті кроків короварня, через нього тягнуться рейки, що по них вагонеткою силос, макуху й інші корми розвозять до корів.

Збоку великий будинок. То — олійня й млин, а коло них вози з околишніх хуторів.

— Так оце добре, що в комуні є олійня, а то з тими трьома пудами їдь двадцять п'ять верстов, — каже дядько.

Ідемо далі. Натрапили знову на будинок, але ми вже в ньому були, тому повертаємось.

— Це ж не все, — повідомляє нас т. Шульга. — Ще маємо дві філії.

В степах комуна має ще філії № 3 та 4.

**

Ми в обіймах степів комуні. Стрункими рядами назустріч мережані ниви (в комуні шостипілля). Агроном показує нам, де мають посіяти 500 десятин озимки, де просапні. Голова комуні т. Шульга розповідає історію об'єднань.

Комуна дбає не лише про себе. Вона цілих дев'ять років підтримувала слабші колективи, приєднуючи їх до себе. Так, комуна приєднувала до себе шість разів, приймаючи на себе борги по десять—п'ятнадцять тисяч, а не давала згинуті колективам.

І ця філія № 3, що до неї під'їжджаємо, лише минулої весни була колектив ім. Шевченка, що почав розпадатись. Декільки бідняцьких будинків якогось нехазийновитого діди́ча, що не міг поставити добре будівель. Комуна «Маяк» ще теж нічого не встигла зробити. Сюди мають перевести скогарське господарство. До річч тут є річка й толока.

Ми переходимо через річку й увіходимо до величезного саду.

— А це теж садок, — з усмішкою говорить т. Шульга. — Молодий, плодовий садок справляє гарне вражіння. Його тридцять десятин, навкруги парк і річка.

— Це дачі, — кваліфікує Юрко.

Але помешкання тут теж не зовсім устатковані. Треба будувати нові.

І голова комуні на це зауваження витягає з таємничою посмішкою якийсь папір з кешені, розгортаючи його перед нами.

— Це плян триповерхового «Будинку комуні», що в ньому двісті п'ятдесят комунарів міститимуться.

В моїй уяві зростає величезний будинок з аркою зверху. Вночі просвічують лямпочками червоні літери:

УСРР. Пролетарі всіх країн, єднайтесь!

«Будинок комуні».

Комуна «Маяк» Запорізької округи.

Яка краса. Чи чуєте, степи Запоріжжя, що вам готує комуна?

Мізерні хатки хуторів. Чи бачили ви щось подібне до того, що буде за рік-два?

— Ні.

А ми певні, що до десятиріччя комуні (весна 1930 року) цей будинок розпочнуть будувати комунари. Ми певні, що світло «Маяка» буде сяяти на всю округу.

Ми їдемо туди, де працюють «крицеві коні» комунарів. Шульга оповідає дещо з минулого:

«Перші дні господарювання по переїзді на Україну... Заробили коня, маленького, миршавого, його щоранку зводили на ноги й вели пасти. Потім вола десь виміняли, і спарували. Буряки ними возили, три десятини пшениці за літо звозили, а косили косами. Після того мали пару волів і господарювали. 1925 року придбали першого трактора»...

Ми зустрічаємо дванадцять тракторів. На цих «крицевих конях» одинадцять хлопців комсомольців і комсомолка Оленка.

Далі ми оглядаємо молотарки, сівалки, снопов'язалки.

— Забули вже як перевесла крутити, хай «Мак-Кормік» крутить їх, — говорить голова комуні.

Вийжджаючи з комуні, хоч не назавжди, але тільки вчитись, мені хотілося щось ніби захопити з собою. Мені хотілося відчувати життя комуні, навіть тут, у місті.

Тому то я пишу:

... Я зараз у місті
Учуся в радянському ВУЗ'і,
Думками ж я знову у вас трактористом,
В зеленім, пахучому лузі.

Я пишу, а Юрко говорить:

— Комуні — вогники. Ці вогники вже недалеко, не як у Короленка, а ось у нас, в руках і просвічують проторований шлях. Нам треба лише зібрати свідомість людську, підкинути її в ці невеличкі вогники, щоб з них спалахнуло нове, величне полум'я майбутнього.

V.

Ранком у неділю всі комунари розійшлися десь гуляти. На подвір'ї комуні стало тихо, ніби трохи сумно від того, що людей не видно. Вони вийшли за будинок і пірнули в садок.

Листя дерев привітно шаруділо в повітрі, ніби з радістю п'ючи ранкове проміння літнього сонця. Земля відгонила вогкою прохолодою і запахом чорнозему. Тоді можна зідхнути на повні груди.

Оленка дійсно зідхнула, коли підійшли до кінця алеї, глянула ліворуч у гушавину чагарника, потім на хлопця. Юрко помітив у очах її сльози, дрібні, ніби ласкаві сльози жалю. Видно було, що дівчина не хотіла плакати, хотіла приховати сльози, але не могла. Юрко ніяково запитав:

— Що з тобою, Оленко, ти плачеш?

Вона поспішила втерти сльози, потім пішла весело-радісною ходою, тягла за руку хлопця й пояснила:

— Плакати?... Плакати, звичайно, не треба... Ми не повинні плакати... але, розумієш, жаль...

Оленка розповідає Юркові, що жаль людини, яка помирає не за себе й навіть не з хвороби своєї. Коли людина помирає для того, щоб інші жили, ніби поступаючись для них місцем, тоді з'являються сльози поза волею людини...

Потім вона переводить погляд на Юрка і стежить за ним, а перед ним перевернутими ночвами притулилася невеличка могила, старанно насипана з глини. Туди, де вона ширша — лежало кільце дротика. Деревя шаруділи над ними вгорі, виходила сумна пісня:

— Шугу-у-у-у... шугу-у-у-у.

Вони посідали, дівчина глянула задумано поверх листя дерев у свіже, повно налите синявою небо, і почала...

Дмитро приїхав з міста. Шлях від станції до комуні недовгий, всього чотири кілометри. Але в таку ніч самому з двома тисячами карбованців небезпечно йти. І не виїхали за ним, знають, що поїхав за кредитом.

Жорстке сухе листя кукурудзи викриває тих, хто навіть близько підходить до нього, і тому Дмитро, ніби крадучися, намагає ногами рядки й поволі посувається. Очі напружено швидко розбігаючись у всі кінці, шукають невідомого—і з лівого боку щось сту... стук... сту...

— Не жаль себе... Так гроші ж комунівські... — думає Дмитро, тримає бравнінг перед собою. По кукурудзі збоку щось прошепестіло, Дмитро зупинився.

— Так — це вони... подумав умить... Ну, що ж — стріляти... викривати себе?... ні... краще потихеньку. Впав і поповз на п'ятий, шостий рядок... у борозну і ліг... щось ходило по кукурудзі й бридкими словами лаялось. Чотири чоловіки. Дмитро припав до холодної землі й ніби вріс у неї, рідну й близьку землю...

Ранком хлопці біля будинку метушилися. Дмитро приніс гроші, значить можна і в Гуляй-Поле посилати за цементам і фарбами. Серьoga, Мишко з хлопцями запряг три брички, здійняв куряву з двору комуні в степ понад кукурудзою і не знає, що тут... у цю ніч...

Ні, ні. Там нічого не було. Дмитро не признається хлопцям, ще сміятимуться знову, що то собака був. Він веселий, сам не знаючи з чого, пішов до нарядчика за роботою.

У степу дівчата ламали кукурудзу й зносили до купи. Хлопці возили.

Вечером секретареві комсомольського осередку Дмитрові, або просто Миті, як звуть його всі комунари, багато роботи. Відчитатися за командировку, переписати протокола, щоб завтра надіслати до райкому і з активом обговорити питання соціалістичного змагання. Бачив у місті комунарів з «Авангарда», добалакались вийти на змагання.

Митя не встиг розкласти справи, зійшлися до клубу комсомольці з вимогами починати, бо, мовляв, на хутір декому йти треба.

Засідання почали. Митя розповів усе хлопцям і все задьористо:

— А сором буде, коли «Маяк» перед «Авангардом» поступиться... Сором...

У хлопців нерішучість на обличчях.

— Добре їм... Вони електрику мають—кинув хтось несміло.

Митя перебив:

— Не в електриці справа, товариші. Ми можемо «Маяком» світити й без електрики поки ще добре. Треба в роботі показати, в спайці... А вони в нас є... треба всіх тільки втягти.

Погодились.

А на дворі цвіркуни на змаганнях роздираються. Від ставка тягне холодним вітерцем і вогкістю на гаряче обличчя дівчат, а воно й приємно.

Митя закінчує протоколи й виходить на двір. Йому чомусь саме сьогодні хочеться бути самому, довго, довго біля ставка сидіти над водою і думати про щось... Він тільки одягає піджак літній, бере в кешеню на всякий випадок бравнінг і йде через садок.

Десь під горою чути тихий спів у степу. Це хлопці пішли в філію, а біля дерев вода непорушно виблискує перед Митьою, мов дзеркало й хочеться бачити себе... комуну й... її. Він бачить себе, комуну, але її не видно. Скоро повернеться, на курсах десь. Митя знає, що йому робота, знає, крім безкарисних думок про Олену, але якось приємно... Він пригадає чорні невеличкі очі її, усмішку.

— От, голубівська комсомолка... чортеня—думками звертається Митя до далекої Олени та мабуть спить зараз, а я...

Він увів її в комуну з Голубівки, що саме біля Кільчені. І Голубівка так подобалася йому, хоч він її й не бачив ніколи. А так... назвою й тим, що вона звідти.

— Фу, та що це я... спать, бо завтра ж в райком...

Ставок і дерева лишилися без Миті, і їм байдуже. Хіба мало цих Мить приходить щоразу до них. На їхньому віку... О-го-го, скільки їх...

Хлопець обійшов поволі понад берегом, звернув кінцевою стежкою до будинку. Перед ґанком він раптом зупинився. За півсотні кроків від нього в будинку канцелярії комуні шибки всі разом дзенькали об землю.

— Що таке?—вже на бігу подумав він і витяг револьвера. У вікно він побачив якихось трьох чоловік, що метушилися біля каси. Митя про щось питав їх не своїм голосом, здалека, і кричав. З вікна шматком вогню вирвався постріл, ніби його тримали там десять років і тільки сьогодні випустили на волю.

Хлопець теж стрельнув з бравнінга в вікно двічі й звідти відповідали.

Комунари, не розуміючи від чого та стрілянина, боялись виходити з хати. Коли стрілянина стихла, всі якось разом сунули до канцелярії. На стежці... кров'ю заллятий лежав Митя. Всі зупинилися мовчки. Ніхто не знав, що казати. Один чекав на одного й ніхто не говорив. А надворі

темна задумлива ніч окутала подвір'я комуні тишою й загадковістю. У цю ніч хотілося швидче діждатися дня, була якась настороженість, гостре чекання...

Інколі тільки жалібно завив десь собака на хуторі, зойк пролетить шулікою й розтане в нічній тиші.

**
*

Юрко знову побачив сльозинку на обличчі дівчини і йому стало жаль її. Вони без слів устали. Оленка, витираючи сльози, поклала на могилку невеличкий вінок, що сплела, розповідаючи, і тоді вже спокійно проказала:

— Не треба сліз... це я знаю, от... розумієш, Юра, інколи прокрадеться... Тоді, сам не помічаючи того, втрешся, підбадьоришся і йдеш робити своє діло.

— З цими словами дівчина глянула Юркові в обличчя й усміхнулася болісною усмішкою. Вони пішли, а позад них вітрець поколисував дерева й вони жалібно й тихо прошуміли над самотньою могилою.

— Шу-у-гу-у-у... шу-у-гу-у-у...

Після того Юрко сам спостерігав: ідеш алеями, намагаєшся не думати про смерть, а воно ніби примушує — глянеш на могилку й згадаєш про невеличких людей, які творили великі справи будуччини, віддаючи не тільки сили, а навіть життя своє...

І хочеться тоді покласти й собі невеличкий віночок праці своєї на могилу померлих комунарів. А дерева тоді в комуні теж щось думають і з вітром жалібно перешіптуються:

— Шу-у-угу-у-у... шу-гу-гу-у-у...

VI.

Комунівська земля радісно п'є весняне повітря, зідхає паром. В такі дні хочеться жити, квітнути й радіти. Не тільки люди, а й всі тварини, рослини, навіть вода тоді пробивають собі шлях, вириваються на світ.

Ватажок загону піонерів комуні «Маяк», товаришка Олена, або просто Лена, як звуть її піонери, теж тоді пробивається чуттям у весняні дні, квітнуть червоним цвітом щокі в неї, груди наповнюються радісним повітрям і в очах грає веселка.

Вона швиденько порається біля дітей, заспокоює їх, що скоро знову буде з ними й біжить, а біжучи подумає:

— Які вони... нещасні, що не можуть так жити, як живу сьогодні я...

І потім уже свідомо відповість:

— А може в них ще більше радощів?..

І ця думка залишається на ввесь шлях її швидкої ходи до того подвір'я.

Лена то впірнає в балочку, то знову витикається з неї червоненькою хустинкою, немов рання маківка на степах комуні. І ось вона вже там, де... він працює. Трохи ніяково заходити туди, в швацьку майстерню, бо ж комунари там...

А проте, їй ж рада комуні виділила ходити вчитися в швацьку й вона щодня тут буває, звикла, але... коли б усі були їй однаковісінькі, може б вона й не думала за це, заходячи до швацької. Потім вона впевнюється, що це—можливе, ба, навіть, потрібне, і спокійно ніби, з червоненькими плямами на обличчі, входить до майстерні.

— Ех, весна ж дівчатка... аж дух захоплює... подумає, чи скаже Лена й сідає за стіл над безліччю байдужих, сірих викрійок з газет...

Нудно. А вона це знає, тут у сусідній кімнаті за цими дверима він... Серьожа... І тому не сумує. Вона крізь стіну може бачити приємне, ласкаве обличчя його й манливу усмішку.

Вона знає, що ці дівчатка, які працюють з нею, нічого не помічають за ними, вони навіть у думці допустити не можуть, щоб молода Лена... кохала одруженого вчителя Серьожу, який має трое дітей, дружину й... тридцять з чимсь років.

Вона й сама раніш не могла допустити цього, проте... полонена весною... здалася. Тяжко їй самій і сором їй перед собою, але... це правда... це було.

Всю зиму вони просиділи удвох у цій теплій кімнаті, пізно сиділи вже після роботи біля теплої пічки, а за вікном жалібно голосила fuga.

— Чи не за мною голосить вітер?...—думкою питає себе Лена.

А Серьожа впізнавав, коли його учениця швацької справи вслухалася в fugу і про щось мріяла. Він радий, обіймав її за стан і тиснув поцілунками.

А весною вона безсилою стала перед ним і... віддалася.

— Ну, що ж я можу зробити... я кохаю його... думає Лена, бореться з цими думками і знову визнає їх.

Вона знає, що в цього веселого чоловіка Серьожі є дружина Галя—сердита жінка, і дітки—Михайлик, Маля... Вона знає, що Серьожі з нею бути ніяк не можна, але ж він буває з Леною, і цим заплує дівчину.

— Коли б не можна, хіба б він... бував з нею?—думала Лена.

Потім шумом весняних днів і радіощами заглушилися думки дівочі, переривалися мотузки страху й сорому, спливали десь з весняною повіддю в невідому даль, а Лена червона обличчям і хусткою, бігла раненько до дітей.

— Ех, ви ж мої пацанята... — думала, як ватажок загону, і салютувала ранком.

— Будьте наготові...

— Завжди готові,—відповідала дівчата...

Так непомітно пролітали дні,—тоншав календар в канцелярії комуні. Люди по господарству поралися, творили тверезі дні будівництва. Ранком вставали бадьорі й вечером втомлені лягали спати. На старих весна кепсько впливала — у того спину ломить (на вогуку погоду, каже дід Матвій), тому вухо спокою не дає.

А Лені нічого. Вона кінчає з дітьми й біжить на те подвір'я в швацьку.

Степи зеленіли, моложавилися стебелінками хлібів—пахнуть весною. Лена цей запах весни сприймає з радістю. Очі швидко перебігають по зелених латках степів, через дерева й туди... на подвір'я. Той час, що проходила в степу—не пам'ятає, все якось швидко, швидко переходило непотрібне а ось... тут вона живе... Серьожа й сьогодні говорить і сміється, значить Лені теж можна бути тут і навіть лишатися після роботи з ним.

Він навіть говорить їй про це, в ту хвилину, коли удвох лишаються. Лена знає, що вона повинна це зробити, це чути було, це наказано їй запахом весни, і вона квітне...

А ввечерю, коли вдвох, і після всього... Лена говорить:

— Ну, а як же... ми далі... будемо... До чого ж це все?..

Серьожа спершу мовчанкою відповідає, потім, коли дівчина вдруге запитує, намагається ніжними словами заспокоїти Лену, що він з дружиною своєю візьме розлучення... і вони житимуть вкупі.

Лена жахається слів Серьожі, перечить йому, бо хіба ж можна... вони ж у комуні, і це на очах у людей... а діти?..

Потім сердитий стукіт у двері.

На дворі схід займається рожевою позолотою. На порозі в швацькій дружина Серьожі—Галина.

**
*

В комуні говорять про Лену й Серьожу. Дні комуні, крім роботи, засідань, вирішень господарчих питань, бреньять дзвінками переливами про неможливі стосунки ватажка піонерзагону й навчателю швацької справи. Балакають молодь, комсомольці, комунари. Лена робить вигляд, що потопає в роботі, а сама думає...

Вона знає так, як і тоді, що це підло, що цього не повинно було бути, але... сумний факт.

— І як же це... та ще й в комуні? — думає Лена питаннями і відповіді не знайде.

Потім діти своїми наївними вимогами забирають увагу Лени й вона щоранку, заходячи до них, весело вигукує:

— Будьте наготові!

— Завжди готові! — разом відповідає малеча. І старанно руку перед собою тримає.

В цих дитячих рухах помітна свіжа молода кров.

Вони це роблять непримушено, вільно, ніби з дня народження їм це наказано разом з наказом про потребу дихати.

І Лена, спостерігаючи це в дітей, яких вона виховує, засуджує свої минулі дії, порпається з дітьми, творить майбутнє.

Вона помилялася, але тепер вона назавжди виправить свої помилки.

І бюро осередку розглядає це питання. Лена признається про все й засуджує себе. Вона погоджується зробити все, що від неї залежатиме, аби все це пройшло без ніяких ускладнень, щоб найшвидше забулося...

Вона хоче діждатися швидче завтрашніх днів, бо тоді те, що було, буде в минулому, далеко.

Лена їде в комуну «Авангард» і працює там вісім місяців. Серьожа на млині в Юр'івці, що за вісімдесят верстов, де орендували млин.

В комуні про все забули...

Знову пішли тверезі дні комуні, з безліччю радісних думок про майбутнє.

VII.

На Юрка теж вплинули стосунки Серьожі й ватажка піонерзагону.

Спершу він виправдував Оленку, говорив про те, що з її боку була лише несвідомість плюс вісімнадцята весна, і засуджував Серьожу. Тепер же, коли вона говорила Юркові, пригадуючи минуле, Юрко побачив, що Лена доросла, що до оцінки того, що сталося, слід поставитись інакше.

Проте, над цим багато не думав. Це не основне, аби жила комунa й в ній Лена тепер творила б тверезі будні комуні.

Закінчила курси трактористів (це тоді, коли Юрко ходив над ставком замислившись—от чудака він був!—сам про себе думав) інструктором-трактористом тепер...

Кашкет на ній пилюгою заріс і широкі окуляри ремінням прив'язані, а звідти серйозні оченята поглядом швидким бігають.

Гарна дівчина, жива, весела, і любить «індустрію»—сміється Юрко. Може тому, що він слюсар?

— ???

Ні. Не може ж одна людина своїм фахом захопити й примусити кваліфікувати іншу людину в тій же галузі.

Юрко-слюсар тому, що безпритульним був, коли одбився від батька, після голоду. Пішов на завод, а Оленка трактористом-інструктором, бо курси скінчила, Юрко навчив її їздити на машині і рада надіслала вчитися.

Тепер вони працюють. Вкупі з Юрком розбирають машину, ремонтують. Спершу подобалось Юркові, коли зламається що—вони длубаються там і жартують. Тепер вирішили скласти угоду на соціалістичне змагання з Оленкою:

- Жодного простою.
- Жодного ремонту через недогляд.
- Збільшити продукційність.
- Зменшити проїзди порожньом.
- Покращити оранку.
- Взяти в полон землю комунівську.
- !!!

Угоду склали. Сміються комунари, а Оленка поставила перед собою виконати умови змагання. Юркові не хотілося залишитись позаду.

Жила комунa.

Працювали комунари...

**
*

Хуторі принишкли понад комуною, розповзлися понад балкою і слухають, боючися гуркоту комуни. Кожна старенька похилена стріха визирає, замислившись, із хутора, і туди, в напрямку білих будинків, що в саду, дивиться. Для них це все нове, незвичайне.

... Ну, як же кинути свій поріг рідний, подвір'я й піти в «комуни»? Там їдять з одної великої миски, сплять усі покотом, як колись у цього ж таки пана, де тепер комуна, і одежа повинна бути однакова, як у салдатів.

— Ну, воно таке гуртове—чортове... То я—сам собі хазяїн, що схотів те й зробив, а то роби там, що комусь забажається,—розповідає Кирдан.

— От там, ежелі к приміру кому що нужно—зразу на собранії впрос... А коли, скажем, мені штани нужні,—теж впрос на собранії?

І селяни навкруг нього слухають, сміються, а дехто говорить:

— Та тобі тільки в комуні й жити. У тебе ж за душею й кілочка немає.

І комунарка-вчителька тут розповідає, як там живуть вони і що майже всі хуторяни бачили й не вірять своїм очам.

— Та це поки ми там, щоб показати, а як підем, то покотом баби й чоловіки сплять. Я був же в економії, знаю...

— Кіма-вчителька показує на дітей, що ходять у школу до комуни й на «вулишних», що собак ганяють.

— А чого ж ви богу не вчите?.. посилала б і я своїх.

Потім декільки жінок підводяться з загати, обсмикують рясні спідниці й шляхом направляються з Кімою до комуни. Чоловіки ще поговорили про щось, зареготав хтось услід і розійшлися по хатах.

Хутір оповила стомлена тиша...

**
*

Восени закінчився термін угоди. За цей час було складено безліч угод між комунами, окремими галузями господарства і між комунарами.

Арбітр перевіряє виконання умов. Сміялася інструктор-тракторист, бо вона першою була в списку тих, хто виконав умову. Заздрили їй інші так, як і слюсар.

— А ми... теж не останні,—думали комунари...

І у всіх на обличчі радісна усмішка переможців... земель.

**
*

Взимку снігом лоскочуть степи. У майстерні над фрезерним станком Юрко стояв і біля нього інструктор-тракторист.

— Значить, сьогодні?

— Сьогодні... — і кашкета підсунула вище (заважає дивитись на слюсаря).

Опісля роботи коней запрягли в санки, й до сільради...

— Одружився Юрко з Оленою.

— Та бре?..

— !!!

А старий Никонор Степанович:

— Живіть дітки... живіть... Нам помирати вже... А ви комуни творіть...

Слюсар пригадує місто, дитинство й комуну, як вперше сюди прийшов... давно це все було. Позад нього лише окремі малюнки життя минулого... а спереду... велика картина на земляному полотні... фарбами нового життя змальована... і тягне Юрка туди... хочеться місто з комуну з'єднати, скласти умову і з'єднати.

А Оленка сміється.

— Пам'ятаєш, Юра, як тебе в калошу посадили? Ха-ха-ха!

Юрко пам'ятає, але він не про це зараз...

— Хочу більше Оленко... Світ хочу на змагання звести.

Оленка радить:

— Брось філософію, Юра. Ти гадаєш це дрібниці, що ми з тобою склали умову на змагання?

Та світ же, складається з окремих нас...

Їх прийшли вітати з одруженням. Сніг лоскоче очі й усміхається до комуні «Маяк», що в степу біля колії залізниці.

М. ТРУБЛАЇНИ

МОРЯМИ ПІВНОЧІ

II. ЯПОНСЬ ІМ МОРЕМ ТА ТИХИМ ОКЕАНСМ.

Бухта Паріс. Заєць. Пожежа у морі. Четверо вчених, кіно-оператор та журналістка. Береги Хоккайдо. Порт Хакодате. «Ресторань Лев». Нові роби. У Тихому океані. Тумани. Мис Лопатка. Щогли загиблої шхуни.

Владівосток залишився позаду разом із натовпом провожатих, їх вигуками «ура», звуками музики і пароплавами біля причалів, що салютували гудками. За «Літке» поспішає переповнена «Слов'янка», а назустріч несеється маленький катерок, з палуби якого кіно-оператор ВУФКУ Дробін, що не дістав місця на «Літке» до Врангеля, тепер накручує перші кадри для майбутнього фільму, що його має зробити той самий Радзіховський. Ми наближаємось:

— Миколо! Павлуша!

Долітають вигуки з катера і Дробін в ентузіязмі розмахує руками.

Катер повертає і намагається нас доганяти. Але він, а так само й «Слов'янка» все більше й більше відстають від льодорізу. За півгодини вони зникають десь у тумані, що за вітром налягає з моря і заступає море й береги.

Ми йдемо повз Руський острів і завертаємо до бухти Паріс, щоб там кинути котву і дождити «Слов'янку». З нами агенти прикордонної охорони та декілька проважатих. Їх повинен забрати катер. «Слов'янки» довго нема і прикордонники вже двічі обійшли пароплав, разом з матросами оглянули палубні приміщення, машиністи показали їм усі закапелки машинного приміщення, а кочегари відкрили заслонки повнісінько набитих вугільних ям. Треба було уважно предивитись, чи не заліз куди якийсь заєць, що часами трапляється на пароплавах. А з зайцями завжди морока, особливо коли пароплав іде в рейс і заходить до закордонних портів. Уважно оглянуто пароплав, але жодних слідів якогось запального юнака, що начитався тригондницьких романів, чи справжнього дорослого авантюриста не надибали.

— Які можуть бути зайці на о. Врангеля? Там же,—жартували моряки,—й капуста не росте.

Тоді ніхто й не думав, що й перший і другий висновки були помилкові.

«Слов'янки» все не було і провожаті й моряки вже почали відчувати неприємне почуття довгого прощання, коли вже все сказано, повторено, удесьяте стиснуто руки, а момент розлуки все затягується.

Нарешті з туману задвигтів мотор і показався катер. Здаємо всіх перших пасажирів і ладнаємося до дальшої путі. Позавтра мусимо бути в Японії, в Хакодате.

Але котли не здіймаємо. Стоїмо. Туман згущується ще більше, з моря тягне свіжий вітер, хвилюючи олов'яну поверхню і по кубриках псвзуть чутки, що наближається шторм.

Коли це так, то нам, мабуть, доведеться відстоюватись тут, або ж навіть повертатись до Золотого рогу, щоб там пришвартуватись до якогось причалу. Судно перевантажене. Воно сидить у воді до привальних бросьєв і за такої посадки ризикувати виходити підчас шторму в море, безперечно не варто. Тим часом ніхто з команди докладно нічого не знає. Питати капітана незручно, підчас рейсу ще буде час йому надокучати.

Наказано принайтовувати вантажі. Ми цього не зробили у Владівостоці й мусимо тут у цій бухті кріпити різні речі на палубах, щоб підчас качки вони не покотились, не поламались та не поскочувались у море.

Так скінчився день, а ми все стояли неподалік од Владівостоку, в той час, як в уяві владівостокчан—мусили бути далеко в Японському морі.

Шторму не було. Але другого дня, коли пішли в море, нас все таки зустрів остовий вітер і, здавалось, ще більше згустився туман. «Літке» залишив бухту Паріс о десятій годині ранку, о 16 проходили мис Поворотний зі швидкістю дванадцять миль на годину, розпалюючи в кочегарні п'ятий казан.

Кочегарам одразу ж довелося напружитись. У топках палали вогні і миттю спалахувало чорне кам'яне вугілля, що летіло крізь дверцята повними пригорщами залізних лопат, щоб потім повернутись назад за цибком з розжареними перегарками та попелом. Стрілка манометру стояла на червоній скрайній рисці. Вахтенний механік, посміхаючись, одраховував швидкі обороти вінта по стукоті машини. Штурман на мостику пильно вдивлявся в туман, раз-у-раз торсаючи за трос, щоб льодоріз загув, подаючи крізь туман у далечінь гасло, що він іде. А кочегари пріли в своїх замазаних і запалених робах, прислухаючись до дзенькоту лопати об залізні стінки казана, бо то був знак, що подавав один з них: закидати, підламлиювати, роздавати.

Кочегарський старшина, закінчивши справу із сміттям після чистки топок, пробігав по кочегарнях, пильним оком позираючи на манометри, водомірні шкали і зазираючи до якоїсь топки, з виглядом експерта та подаючи допомогу, де потрібно.

Енергія людей передавалась машинам і судно мчало схвильованим морем.

Цей, фактично, перший день рейсу позначився лише одним випадком: на пароплаві знайшли зайця.

Підчас обіду біля камбузу з'явився якийсь обмазаний, незнайомий нашим кокам хлопча. Він несміло зазирнув крізь двері і попрохав щонебудь з'їсти.

— А ти що,—з команди? — питав його повар.

— Ні.

З кают-компанії?

— Ні.

— Так звідки ж... ви?

Здивовано видивились на нього всі наші кухарі. Хлопець трохи розгубився, але з відповіддю ждати себе не примусив.

— Я звідти, з верху... з шлюпки.

Виявилось — заєць. Повір після цього, що о. Врангеля такий поганий, що жодного зайця не приманить. Може там і капуста є?

Було покликано начальство. Прийшли — штурман, голова судового комітету, старший механік. Біля камбуза зібрався натовп цікавих, вільних од роботи. Зайця почали сповідати. Він тримався досить вільно й відповідав на всі запитання. Називав себе Мішою Івановим, вісімнадцяти років. Фах — електро-монтажор. П'ять день тому прибув до Владівостоку з Туркестану. Хотів стати на якийсь пароплав, щоб морякувати. Довідавшись, що «Літке» йде на о. Врангеля, вирішив і собі податись у цей рейс. Напередодні нашого відплиття, тобто 18 липня, прийшов на пароплав. На судні було повно народу. Вантажники закінчували вантажити судно, моряки приймали численних знайомих та друзів, по палубах вештався всілякий цікавий народ, що приходив лише подивитись. Міша Іванов скористувався моментом і — під брезент у шлюпку, що стояла на спардеку, заважена навколо різними речами. Він пролежав там дві доби голодний і холодний, бо харчів із собою не взяв, а одягнений був по-літньому, мабуть, відповідно до туркестанського підсоння.

Його, звичайно, лаяли й пробирали. Старпом страшенно обурювався. Стармех читав довгу нотацію, що так робити не можна, що «Літке» йде в серйозний рейс, що цим він підводить капітана й команду. Голова судкому, машиніст Матвеев, почав промовляти відносно безпритульності, але заєць вперто стояв на своєму, що він хоче їхати на о. Врангеля. Йому погрожували висадити на острові Аскольдї, але потім було вирішено передати у Хакодате на якийсь радянський пароплав, коли він там буде, а коли не буде, то везти до Петропавловську на Камчатці. А тим часом його одразу ж посаджено на камбузі чистити картоплю разом з нашим кастрюльником Мішою Тельновим. Заєць з охотою взявся до роботи, одночасно уплітаючи за двох та складаючи пляни, як йому залишитись на льодорізі.

Команда прийняла зайця досить привітно і далі розмов про те, що вчинок його не заслуговує на похвалу і що треба було б показати йому старі морські звичаї, за якими зайців треба заганяти роботою до півсмерти, — не пішло. Хтось пригадував, що два дні тому бачив його на палубі і вважав за газетника, іншим він сам нагадував, як він розпитував їх коли одійде «Літке», а Головченко все розпитував зайця про Туркестан, щоб перевірити, чи той не бреше, ніби він з Туркестану, і коли вони розбалакалися якоюсь туркестанською мовою, яку, до речі, обидва ледве знали, — заєць зовсім своїм чоловіком став. Від роботи він не відмовлявся і завзято допомагав і на камбузі і мені на днювальстві, і Андрієві Лапиру біля рефрежиратора.

Тимчасом наші пасажери колоністи умовлялись між собою, що їм на острові не завадив би кухар, — це значно полегшило б умови праці для всіх членів колонії, не одриваючи колоністів од їх безпосередньої роботи для виконання кулінарних обов'язків. Дізнавшись про це, Міша Іванов почав висловлювати побажання їхати на о. Врангеля кухарем.

Але начальник колонії Мінеєв, почувши пропозицію зайця, лише усміхався, конкретної відповіді йому не давав, зазначаючи тільки, що Миша ще надто молодий. Миша обурювався і доводив, що він не такий уже й молодий—йому 19 років. Справді він мав 19 років, а не 9, як то було оповіщено в багатьох газетах. Дев'ять років йому визначив якийсь радист, що переплутав радіограму з «Літке» про присутність на льодорізі зайця.

Перша ж ніч нашої подорожі позначилась неприємністю.

Ми йшли туманним Японським морем. Крізь туман ледве пробивались відблиски місячної ночі, а її тишу порушував шум машини та води біля бортів, і часті могутні гудки «Літке». Всі, за винятком вахтенних, спали. Пам'ятаю, я, надто стомлений денною роботою, пізно закінчив усі свої справи і навіть не спромігшись докладно занотувати до свого щоденника враження першого дня рейсу, несподівано задрімав на своїй койці.

Коли раптом схопився і машинально спустив ноги з койки. З сусідніх койок зривались мої товариші по каюті, в коридорі чулось гупотіння ніг і галас, а їх заглушувало безперервне бамкання дзвону, що викликав на пожежну тривогу. В таких випадках нема часу одягатись, розпитувати, обмірковувати. У голові автоматично промайнуло: «номер 54, швабра й мат». У розписі тривог я був номером 54. Мої обов'язки бігти до вогню із матом та мокрою шваброю. Тієї ж секунди ми, всі роздягнені, вилітали з каюти. Голову свердлила думка: «А де ж мої причандали—швабра і мат? Адже забув тримати наготові». Та в таких випадках голова працює з блискавичною швидкістю. По дорозі на спардек, куди закликали голоси, із камбузу я захопив швабру, а біля матроського кубрика підняв з палуби мат.

На спардеку збилась купа народу. Пахло димом. Вахтенний не переставав вибивати тривогу. Хтось продирався із смоком до дверей вітрогонки. Хтось гукав до себе вогнегаса. Пароплав ішов повільною ходю, продираючись крізь туман, раз-у-раз гуділа сирена. Всі метушились, перегукувались у темряві, одшукували свої місця. Штурмани командували. Хтось із смоків пустив струміль води, холодом бризнув людям на ноги і кинувся у вітрогонку. А там хтось закричав, наче викликаючи до себе на допомогу. Когось відтіля витягали. Звідти ж гукали, що досить води.

Дим зник. Подано команду розходитись і більшість з нас—розгублена, не використавши свого струменту, повертались до кают, розпитуючи один одного—в чім справа. Докладно ніхто не знав. Лише другого дня довідались, що в кочегарці спалахнула сажа, а від неї фарба на залізі. Нічого особливо небезпечного не було. Потім тієї ж ночі сажа горіла ще двічі, але її гасили вже самі вахтенні. Загалом усе обійшлося гаразд. Лише мій земляк, механік Козоріз, попик руки, шию, спину і здається лисину, та до того

ж так наковтався диму, що другого дня у нього замість грубого басу був чудний плаксиво-хриплий голосок.

**

Як відомо, наша експедиція на острів Врангеля була не лише рятувальною, та, так би мовити, комерційно-промисловою, а була вона також науковою. Уже підчас південного рейсу навколо Азії наукові співробітники морського пловучого інституту провадили різні спостереження з борту «Літке». Тепер, у північному рейсі склад наукової частини було змінено. З нами було чотири наукових робітники.

Начальник наукової частини експедиції метеоролог Берьозкін В. О. мав своїм безпосереднім завданням через увесь час подорожування провадити метеорологічні спостереження та інспектувати метеорологічні пункти в бухті Лаврентія, на мисі Дежньова та на острові Врангеля. Берьозкін минулого року брав участь в експедиції Красіна, що врятував залишки екіпажу дирижабля «Італія». Останнє дозволяло нам без міри зловживати запитаннями: «А скажіть, чи можна порівняти «Літке» з «Красіним»?», «Чи схожі ці криги на ті, що їх проходив «Красін»?», «Чи пробився б отут «Красін», де ми пробиваємось?». Подібних запитань була нечисленна кількість.

Гідробіолог Ушаков П. В., співробітник Державного Гідрологічного Інституту та Інституту Півночі мав продовжувати свої досліді над фавною моря, що раніш він їх провадив у північно-західних морях (Біле, Баренцове), потім у Тихоокеанських (береги Сахаліну), а тепер по шляху, що ним пройде «Літке», головню ж, у Східньо-Сибірському морі.

Геолог Кальянов В. П. повинен був проробити чималу роботу підчас стоянки «Літке» біля Врангеля. Вся основна його робота вичерпувалась дослідженнями на самому острові. Він мріяв перейти острів з півдня на північ, щоб яко мога докладніше вивчити геоморфологічні властивості цього острова, бо цього досі фактично ніхто ще не зробив. Нас, правда, мало цікавили наукові геоморфологічні дослідження. Для нас головне було—розвідка корисних копалин, що, на нашу думку, їх обов'язково мусив знайти геолог.

Нарешті, гідрограф Ратманов, маленький чоловічок, що рекомендував себе старим полярником з Білого моря, мусив узяти скільки можна більше гідрографічних станцій у тому, майже невідомому гідрографам Східньо-Сибірському морі і намацати ті холодні й теплі течії, що їх ще на превеликий жаль наших моряків, не зафіксовано на жодній мапі, течій, які мають колосальне значення для берегів Чукотки й Аляски, течій, що знання їх конче потрібне для навігації в цих водах.

Ще мусив їхати з нами наш старий приятель планктонолог Багоров. Але його несвоечасно було повідомлено і він, прибувши на «Літке» до Владівостоку, за тиждень виїхав до Москви. Майже два тижні подорожі від Владівостоку до Москви, звичайно відняли у Багорова надію, що він встигне повернутись до Владівостоку і застати там ще «Літке». Він зали-

шився в Москві. Нам, старим літківцям, що привели льодоріз з Чорного моря, звичайно, було дуже шкода, що Багоров не їде з нами.

Крім наукових співробітників ми мали ще двох пасажирів—того ж кіно-оператора Радзіховського та журналістку, співробітницю московських «Известий»—Зінаїду Володимирівну Ріхтер.

Радіховський мусив цю частину подорожі знімати сам, а не так, як передбачалось раніш, що з ним ще поїде оператор Дробін. АКО рішуче відмовилось дати місце на «Літке» ще одному кіно-операторові.

З. В. Ріхтер прибула до Владівостоку за кілька день до відходу льодорізу в рейс. Вона домоглася, щоб єдине журналістське місце, яке було на «Літке» дали їй, як співробітниці найбільшої газети. А крім того її півторадесятилітній журналістський досвід, її минулі подорожування по Китаю, Сибіру, Туркестану, безперечно давали їй право на це місце.

Тепер, здається, читач обізнаний з усіма учасниками полярного рейсу «Літке», що безумовно ввійде до історії мореплавання в східній частині Полярного моря.

**

Надвечір 16 липня ми проходили якісь японські острови і наближались до берегів великого північного японського острова Хоккайдо.

Коли зовсім смеркло і вже повечеряла остання вахта, вільні від роботи зайняли місця вздовж спардеку і спираючись на фалшборт дивились у темряву ночі і вели довгі балачки. З лівого борту крізь туман і мряку ночі пробивались вогники осель на півострові Осимо-Хайто. «Літке» йшов протокою Цугару-Кайкію і ті вогники нагадували морякам, що тут деь мусить бути місто Фуку-Яма, а, значить, за годину чи півтори кинемо котву на рейді в порту Хакодате.

На палубі кочегари та пасажери ведуть розмови про Японію, переказують свої спостереження і викладають пляни на завтрашній день та наче намагаються щось нове й цікаве одержати від вогників Хоккайдо.

Кочегар Танкман лаmanoю руською мовою з захопленням розповідає про електрофікацію і, головне, про трамваї в Японії, що ходять лісами, а його слухачі починають дискутувати про хитрість та витривалість японців.

Другого дня ранком ми були в Хакодате. Нас поставили далеко на рейді, ближче до виходу в море, далі від інших пароплавів. Це тому, що у нас багато горючого, а також є вибухові речовини. День теплий, сонячний, ясний. Немає й згадки про холодний дощовий Владівосток, про туманне Японське море. На борту вже поліцай та шіпшандлер ходять з нашою адміністрацією, нас незабаром готуються спустити на беріг, а ми, тимчасом, користуючись теплим днем і чистою водою в цій частині бухти, швидко роздягаємось і плигаємо в воду, щоб востаннє скупатися перед рейсом на північ.

По обіді ідемо на берег.

Я знову в Японії. Її північ значно відмінна від півдня, хоч і тут ті самі маленькі люди, косоокі й кароокі дівчата, безперервний ланцюг крамниць, чемні посмішки і лагідні рухи. На жаль, за кілька годин перебування в

місті абсолютно нічого не бачив, крім крамниць та кількох ресторанів, бо для наших моряків це було найголовніше і найбезпечніше. Хакодате—величеське місто, 170 тис. населення, чималий порт, в місті добрий брук, трамваї, видається декілька газет. Легко розуміють тут руську мову—її знають майже в кожній крамниці. Та й не дивно, бо хоч росіян у Хакодате мало, але ж японці тутешні дуже багато справ мають з росіянами. Вони мають концесії в нашому Далеко-Східньому краї, на Камчатці, постачають наші пароплави, що рейсуючи між Владівостоком та Камчаткою й обов'язково заходять до Хакодате.

В маленькому, але оригінальному ресторані «Лев» нам подали преїс-куронт, писаний японською та руською мовами. На Формозі преїс-куранти пишуться японською та англійською мовами. Не знаючи англійської мови важко закинути щось японцям про їхнє англійське письмо. Але щодо преїс-куранту руською мовою, то його написано таки досить оригінально. Ось він:

«Прайс-куронт.

ресторань «Лев»

Борш и хлев

Рѣба

мясо

одбиению збинию

каклет

курич

кох и чай

чорнеі

водка

саке япон грох

Открыто от девяти угла до десяти вечера».

Боюсь, що ви не все зрозумієте з цього преїс-куранту. Дозвольте трішки розшифрувати. Борш—це борщ, хлев це «хлеб», рѣба це—риба, одвиению збинию — «свинная отбивная», чорнеі це—чорна кава. Одним словом, правильно написано лише два слова—водка і саке япон грох *).

В Хакодате ми повинні були одержати деякі продукти для Врангелівської колонії та для нашого екіпажу, а також, саме головне, за чим ми зайшли в Хакодате, це китобойне приладдя, що його мусили надіслати сюди з Америки. Ми знайшли в Хакодате все, що нам було потрібне: і борошно, і консерви, і велику солодку японську цибулю, тільки не було там китобойного приладдя—спеціальної гармати, гарпунів тощо. Нічого робити, довелося рушати далі без гармати і без гарпунів. Зате, залишаючи Хакодате, ми ходили в нових синіх американських робах, купили гумові чоботи, черевики та японські віяла, що їх японські крамарі дають даремно своїм покупцям.

Ми залишали Хакодате—останній великий порт на нашому шляху від Севастополя до бухти Роджерса на острові Врангеля.

*) Японська горілка—її подають підігрітою.

Всі були задоволені, лише фотографи кляли Хакодатську владу за заборону фотографувати в районі Хоккайдо і за те, що капітан пильно стежив, щоб хтонебудь з них не обдурив японців, і скориставшись вільною хвилиною не поспував хоч би одної платівки.

Ми вийшли з бухти і йшли далі в протоку до виходу в Тихий океан.

За бортом шуміла вода Тихого океану, а крізь відчинений ілюмінатор було видно захмарене з просвітлінками небо, застуджене море та пінясті хвилі, що йдуть од носу до корми. Океан зустрічав нас свіжим вітром, що ніс з собою невеличкими клаптями туман. Тепер з кожним днем температура починала спадати і вздовж Курильських островів нас мусили зустрічати густі тумани. Люди спали, стомлені після Хакодате, лише вахтенні в кочегарці продовжували надолужувати біля тачок та топок.

Я вийшов на капітанський мостик. Вахтенний штурман розповів цікаву історію, як десь тут недалеко, в цьому районі океану є так звана западина Тускарора, названа на честь данського пароплаву «Тускарора», що прокладав телеграфний кабель через Тихий океан з Америки до Японії, а відтіля в Австралію та на Цейлон. Тут було знайдено одне з найглибших місць світового океану. Влітку 1914 року глибину цієї западини хотів виміряти відомий льодолом «Вайгач». З «Вайгача» було спущено спеціальний глибиномір. Зтравили більше 9 тис. метрів дроту, він обірвався і глибокомір пішов на дно.

Штурман не міг сказати, чи хто виміряв уже цю западину чи ні.

Другий день був туманний, похмурий, але «Літке», не вважаючи на туман, швидко посувався вперед. Миша Іванов (не заць—механік) на своїй вахті нагнав щось 100 оборотів гвинта на хвилину. Йшли по 12½—13 миль на годину. Надвечір пройшов маленький дощ, небо заволокло хмарами і блискавка могутнім прожектором освітлювала нахмурене море, мокрі палуби й борти нашого судна. Сподівалися шторму. Але шторму не було. Натомість другого ранку був хороший сонячний день. Ми йшли вздовж малих Курильських островів, бачили багатьох чайок, баканів, чорних альбатросів, летючих риб, дельфінів і навіть бачили здалеку жовтувату пляму кашалота, що грівся на сонці.

На судні проходить звичайне щоденне життя, відбувають вахти, грають у доміно, трішки лаються, перебирають апельсини та іншу зеленину, вчать розбирати й збирати розбірні човни, у кают-компанії грає грамофон, викликаючи захоплення пластинками з гавайською музикою та популярними американськими пісеньками. У червоному куточку встановлено гучномовця, що насвистує, на наш погляд, досить нудні японські мелодії. На жаль, можемо слухати лише японські радіо-станції, бо єдина широкомовна радянська, що її тут легко чути, Владівостокська саме, тепер ремонтується.

Протягом шести днів ми були без радіо-зв'язку і лише наприкінці четвертого дня після виходу з Хакодате, наш радист встановив зв'язок з Петропавловськом.

Ранком 22 липня показався крутий беріг Камчатки. Ми пройшли мис Лопатку. Десь тут недалеко кілька років тому затонула японська шхуна.

І коли в океані лютує шторм, вітер здіймає горами хвилі, то трапляється, що моряки кораблів, що йдуть тут, бачать в провалах між хвилями щогли затопленої шхуни, що сіла на мілизну. Петренко розповідає, яке страшне враження справляє це видовисько. На жаль, ми його побачити не могли, тому що вітру майже нема і море лише ряботить невеликими хвилями.

Ми наближались до Петропавловську. Недалеко судна грали кашалоти, пірнали й здіймалися качки-нирки, виплигували касатки, ці хижаки північних морів. Круті береги змінювались на ще крутіші, що виростили майже в гори. Нарешті, ворота Авачинської бухти. Ми входимо в бухту. Ліворуч, крізь розірваний туман, виглядає снігова шапка Корякинської сопки, а просто ще чарівніша Велючинська. Ще десять хвилин і ми заходимо до ковша, так зветься бухта в бухті напроти Петропавловську, що створилась після одного з вулканічних вибухів Велючинської сопки. Котву кинуто—ми в країні вулканів та ведмедів.

III. КРАЇНА ПІДЗЕМНОГО ВОГНЮ, СНІГОВИХ ГІР, ЛІСІВ ТА ВЕДМЕДІВ

Ковш. Місто—село з минулим, воно ж місто майбутнього. Еюрократи, рибалки та мисливці. „Полярная звезда“. „Серия глазки“. Балики, пупки та іскола. Тут сорокоградусної не вживають. Для чого міліція? Кравзнавство. Село Запорізьке. Прощаємось із зайцем. Залишаємо Петропавлівськ. Куховар Петрик з Бердичівщини. Камчатське море.

В Петропавловську застали «Ставрополь» та «Якут». Вони стояли у ковші, що про нього і його походження я вже згадував. «Якут», що віз для нас вугілля, зараз же вийшов на північ. Ми мусили догнати його в бухті «Лаврентія», де востаннє братимемо запас вугілля.

«Літке» пришвартувався до вугільного майданчику біля, так званої, Сигнальної гори. Подекуди обривисто здіймаються прошаровані гнейсові скелі, вище вкриті синіми та червоними квітками, диким часником, мохом, шипшиною, жовтенькими кульбабами. А верхом пішли розлогі берези, не з білою, а брунатного кольору корою. Приблизно посередині шляху Сигнальна гора розривається на дві виїмкою, що нею легко вийти на другий бік гори до самої бухти.

Біля вугільної купи на нас чекали 39 кудлатих вовкоподібних та лисоподібних собак, призначених для Врангелівської колонії. Їх стеріг і годував юколою (в'яленою рибою) старий бородатий дід, що його чомусь прозвали наші хлопці попом.

Нас швидко поверхово оглянули митники і пустили на берег. Моторка швидко доставила до пристані і ми швидко розсипались по місту. На березі, на найвиднішому місці стояли будинки, що в них містились контора Радторгфльоти та лазня. Далі в місті були міліція та пошта, що розташована вже на головній Ленінській вулиці. На Ленінській всі установи Петропавловську: факторія АКО, пошта, кооператив, дві перукарні, їдальня-кафе, пекарня, книгозбірня, окрвиконком, і закінчується вона будинками окрпаркому та друкарні.

З пошти, де залишили телеграми, разом із Богановим рушили на Петропавлівську радіо-станцію, що розташована за півмилі від міста у виїмці між горбами, саме над берегом бухти, де вона переходить у ковш.

Чарівна місцевість. Розкарячені березки, густа весела трава і мальовничі стежки по горбах. Ми дихали весною, якої цього року багатьом з нас не довелось бачити. Весною після гарячого тропічного літа, весною перед пізньою осінню й зимою, що за кілька день зустрінуть нас у Берінговому та Полярному морях.

На радіостанції знайшлися знайомі та приятелі мого спутника. Один з них, що завдячуючи житловій кризі мешкав у дров'яному сараї, переказав останні новини: розрив усіх дипломатичних відносин з Китаєм, арешти в Манчжурії, та воєнну підготовку мукденців і білогвардійців.

Незабаром туди підійшли з телеграмами Ріхтер та Альоша Белохов. Вони сьогодні ж хотіли їх надіслати. Але тому, що вже було пізно, на це треба мати дозвіл поштового начальства. Довелось іти до міста й відшукувати це начальство. Ми довго цілим натовпом тинялись по місту, розшукуючи завідувача поштово-телеграфної контори, поки не знайшли його на партійній чистці, що відбувалася в будинку паркому.

Ранком другого дня я поспішив закінчити ранішню роботу і передавши обід на зайця, що, до речі, ще залишається на «Літке», сам поспішив до міста. Саме був відплив і можна було легко пройти береговим піском, що відкрився з-під води, крутим берегом Сигнальної гори. Придивляючись до лінії припливу й відпливу, я помітив, що височина припливу в цій бухті дорівнює не менше 6 футів.

Біля виїмки, що посередині гори, вийшов далі на берег поміж берези. Трохи вище між деревами, на круглій підставці червонуватого граніту чорніла якась скеля, обв'язана якорним ланцюгом і старим, на три чверті з'їденим іржого, якорем. Тут же навколо лежали стовпи старої огорожі. Це пам'ятник відомому мореплавцю Ляперузу. На пам'ятнику напис: «Сооруженъ въ 1892 году крейсеромъ «Забіяка». «Але з того часу навряд чи хто коли думав про реставрацію цього пам'ятника.

Слід відзначити, що Петропавловськ—місто з історичним минулим. Про це свідчать хоча б численні пам'ятники, що зустрічаються майже на кожному кроці цього мініатюрного міста-села. За яких двіста кроків од фабрики, на невисокому горбі під лісом, стоїть обшарпана капличка, що була тут поставлена в пам'ять збройної оборони мешканців Петропавловська від з'єднаної англо-французької ескадри у 1854 році.

На цвинтарі біля маленької церковки стоїть пам'ятник капітану Чарльзу Клерку, помічникові славного Джеймса Кука. В 1779 році, після загибелі Джеймса Кука, Чарльз Клерк взяв провід над експедицією, що шукала проходу з Великого океану до Атлантичного через північне Полярне море. Переконавшись, що його експедиція не пройде цим проходом, Клерк повернув назад і помер 2 вересня 1779 року біля берегів Камчатки. Цей пам'ятник було поставлено в Петропавловську перед війною. Петропавлівці пам'ятають про бучне свято відкриття цього пам'ятника, що в ньому

брали участь криголами «Таймир» і «Вагач» та англійський крейсер «Нью-кестль». А в ковші, на косі вулканічного походження, стоїть уже новий пам'ятник червоноармійцям, що загинули в боротьбі за Камчатку. Тут же живі пам'ятники боротьби за радянську Камчатку—дві напівзатоплені шхуни хижаків-контрабандистів, що кілька років тому насмілились хазяйнувати в наших водах біля берегів Камчатки.

Тепер маленький Петропавловськ напередодні великої метаморфози, коли він з невеличкого сільця має перетворитись на велике місто.

Акційне камчатське товариство—хазяїн нашої півночі від миса Лопатки до острова Геральда в Полярному морі—прикладає всіх зусиль, щоб зробити Камчатку багатим промисловим краєм, заселити безлюдний півострів і перетворити маленький Петропавловськ на велике місто. Тут передбачено побудувати нові великі квартали. Сюди переходить правління АКО, що донині містилось у Владівостоці. Разом з цим треба побудувати житла для численних штатів співробітників, налагодити зимове пароплавне сполучення з Владівостоком. Передбачено встановити авіозв'язок. На побудову порта в Авачинській губі, де стоїть Петропавловськ, асигновано більше півмільйона карбованців.

Літом Камчатка живе буйним життям. Численні рибні заводи по її узбережжю починають роботу, завозячи з суходолу ^{*)} тисячі робітників. Вздож західного берега півострова японці-концесіонери своїми шхунами та краболовами виловлюють на мільйони крб. різної риби, виготовляючи консерви, ікру, балики.

Всередині півострова вздож річки Камчатки місцеве населення пробує хліборобити. Виходить це не зовсім вдало, але наслідки є, і запевняють, що часами навіть щастить виростити кавуни. Біля самого Петропавловську, милі за дві від міста, є дослідна с.-г. станція, що вивчає можливість хліборобства на Камчатці. Тут широко розповсюджено городництво і хоч воно не може задовольнити потреб місцевого населення, але все ж зменшує довіз городини сюди з Владівостоку та з-за кордону.

Ще малочисленні, але достатні геологічні розвідки свідчать, що півострів має мінеральні багатства, і корисні копалини можуть стати рентабельною галуззю вивозу. Ці багатства тепер намагається експлуатувати АКО.

Взимку, коли всі пароплави залишають бурхливі води Камчатського узбережжя, замерзають бухти, а в горах починає «пурзїть» ^{**)}—всі зв'язки Камчатки,—крім радіо,—з суходолом пориваються на цілих чотири місяці.

Взимку, мисливці на лижах, підбитих нерпою чи оленьом, рушають на полювання. Найкоштовніший звір—соболь. Його залишилось уже мало і тепер вживається екстрених заходів, щоб зберегти та розплодити соболів. Численний, але малоцінний ведмідь густо заселяє Камчатку. У всякому разі ведмедів тут далеко більше, ніж людей. Ще дотепер, літом, вибираючи малину чи рябину по зелених горбах, навколо самого Петропавловську можна

*) На Камчатці суходолом чомусь звуть Владівосток і все що далі.

**) За Камчатським діалектом—мести снігом.

натрапити на ведмедя. Він досить смирний звір і рідко коли кидається на людину. Переказують, що в нетрах півострову бродять отари здичавілих коней. Але чи то правда, чи може якомусь мисливцеві на підпитку гірські барани видались за коні, сказати важко. Адже величезну територію камчатської округи, що охоплює один з найбільших у світі півостровів, увесь район Анадиря та Чукотку залюднюють лише 36 тис. населення, що половина з них перебуває в дикунських умовах життя. Хіба хто знає докладно Камчатку? Більшість її гірських верховин та вулканів досі не досліджено, а в Анадирському районі минулого року якась експедиція виявила на мапі помилку в двіста кілометрів.

Заселяють Камчатку бюрократи, мисливці та рибалки. Бюрократи переповнили Петропавловськ. Промисловости тут—жодної. Лише службовці та обслушний персонал. Значна кількість спеціалістів, що спокусившись великими заробітками, законтрактували себе на кілька років і тепер нудують довгими вечорами, згадуючи Москву, Ленінград, кримські курорти та автомобілі військово-грузинським шляхом. Раз на тиждень ходять до кіна, двічі одержують місцеву газету і довго розгадують псевдоніми авторів колючих і лайливих заміток, а решту вечорів ходять пити чай, закусюючи рибними делікатесами, затуляючи вікна, грають у карти і переказують нечисленні пльотки один про одного. Граючи в карти затуляють вікна тому, що запальна гра стала таким хоробливим явищем, що місцевих владі довелося спеціально заборонити всяку гру в карти.

Влітку, коли у ковші з'являється новий пароплав, місто оживає. І хоч у такі дні крамниця держспирту припиняє торгівлю, але веселі моряки бродять містом, відстоюють чергу біля голярні, де китаєць-голяр тримає клієнта по півгодини і обливши якоюсь смердючою брудною рідиною дере, за батька не пам'ятаючи, купують свіжі балики, закупають на факторії тютун та пілочки для лобзиків, а вечорами переповнюють єдине кафе із земляною підлогою, де п'ють каву, вгощаються простоквашою і з-під столу підливають один одному спирт. У клубі спільними силами моряків та місцевого активу влаштовують доповіді, концерти, вистави.

Так живе Петропавловськ.

Узбережжям моря та вздовж річок розкинуті рідкі оселі рибалок росіян та обрусілих камчадалів. Вони рідко приїзять до міста. Ціле літо полощуться в воді та в'яляться разом із рибою на сонці, а взимку вилежуються в своїх хижах, раз-у-раз перелистуючи старі числа «Полярной Звезды», що видається в Петропавловську.

Десь у горах бродять мисливці на різного звіря, запасаються хутрами й везуть їх до ближчої факторії АКО. Є багато таких, що влітку рибалять, а взимку полюють. Так, здається, робить більшість камчатських аборигентів.

— Щоб обізнатись з Камчаткою, залишайтеся тут на рік, на два. Об'їдьте півострів морем. Пропливіть річку Камчатку. Пішки пройдіть до центру півострова. Зимою на собаках об'їдьте кілька районів—тоді мати-

мете уявлення про цей багатий і чудесний край, край підземного вогню, снігових гір, лісів та ведмедів.

Так говорили мені в редакції місцевої газети «Полярная Звезда».

Оригінальна газета. Чи є ще де у нас в Союзі така?

Тираж 800 примірників. Виходить двічі на тиждень. За звичайної передплати коштує 1 крб. 20 коп. на місяць. Є різні розряди пільгової передплати. Найдешевше для роб-риб-селякорів—40 копійок. Дотації одержує не менше, як утричі проти того, що дає передплата. Має редактора, секретаря, друкарню, здається, з трьома складачами і кур'єра.

Секретарі міняються часто, але стиль газети особливих змін від того не зазнає. Зразки ж того стилю, на жаль, можу передати лише по пам'яті, бо тих кілька примірників, що взяв із собою, дорогою десь розгубив. Особливо пам'ятні мені два числа газети.

В одному було вміщено замітку про чистку апарату АКО. Там писалось так:

«Председатель комиссии по чистке тов. Федоров твердым большевистским голосом спрашивает:

— Признаете ли вы, тов. Прокофьев, классовые принципы в распределении строительных бревен?

Тов. Прокофьев нетвердым голосом отвечает...».

Другу газету було присвячено приїздові урядової комісії, здається Союзного ЦВК, на Камчатку. З чотирьох сторінок одна була присвячена приїздові комісії, а дві біографіям двох членів комісії і четверта переліку подарунків, що їх комісія посилала партизанам, вчителям і просто активним громадянам Камчатки.

Біографію тов. Федько, члена Реввійськради і члена цієї ж комісії було подано під наголовком «Красный Орел», а далі писалось: «сегодня на землю Камчатки ступила нога красного маршала, тов. Федька...».

З закордонною інформацією тут важко. По радіо одержують відомостей мало, а центральні газети прибувають сюди найскорше через 1½ 2 місяці.

Що справді тут добре поставлено, так це відділ краєзнавства, але про це трішки далі.

Ще в морі, як наші моряки розмовляли про Камчатку, я часто чув назву «Серіє глазкі». Хтось мріяв про якісь купівлі у «Серіх глазок», другий розповідав, як він гуляв у «Серіх глазок», а Дрозд, на моє запитання, що таке «Серіє глазкі», жартівливо відповів: «Серіє глазкі, черніє глазкі, бєліє глазкі, каріє глазкі».

Лише тут, у Петропавловську, я розібрав, що це—невеличка рибальська оселя за півтори милі відділя і зветься вона не «Серіє глазкі», а вірніш «Сероглазкі».

Мені дуже хотілось потрапити до тих «Сероглазок», але підчас першого перебування на Камчатці—не пощастило. Лише значно пізніше, по закінченні нашого крижаного рейсу довелось бути в тому селі.

За Петропавловськом, під, так званою, Мішенною горою, лягло невеличке озеро солонуватої води. Вузька смуга води відділяє озеро від бухти.

Тією смугою проходили ми вдвох із нашим коком Фесаном, що йшов до Сероглазок по рибу. В бухті дужий вітер за ясної погоди здіймав хвилі і заплюскував беріг, загрожуючи знести кунгаси з сіном, що їх витягнули рибалки далеко на пісок. Після полудня сонце крізь осіннє повітря таємниче клало тіні, в далеких горах, по той бік бухти, блищало своїм промінням на сніговій шапці вулкану. Мальовнича гірська стежка йшла вверх поміж кущами берези, рябини та малини. Праворуч лишилось кілька маленьких, уже розпорпаних городів, а ліворуч старовинне кладовище Петропавловську, де старі, погнилі хрести і меморіяльні дошки за погнутими залізними огорожами вже доповнювались надгробниками з червоними зорями.

Ми зійшли вгору. Йшли густою, зеленою алеєю й милувались краєвидом, дивлячись на розвітрену бухту, оточену височезними горами. За Сигнальною горою ховалось місто-село.

Фесан, що був у злому гуморі, спочатку скаржився на свою долю біля камбузу, потім пояснював, яка різниця між де-Воляй і Марешаль, та як тепер зветься шницель міністерський, але скоро захопився краєвидом, і до самих Сероглазок ми про краєвид лише й розмовляли.

В долині над бухтою розсипалось кілька будиночків. Окремі, зовсім мініатюрні, інші більші—всі вкриті американським залізом. Більшість садиб, що розташувались будь-як, обнесено дерев'яною огорожею. Фесан каже, що всіх садиб тут чотирнадцять і більшість з них належить удовам. Ці вдови залишилися після громадянської війни. Одні з них «червоні» вдови, а інші «білі» вдови, свого часу їхні чоловіки перерізали одні одних.

В цих хатах зустрічається багато американських речей, що ними не так давно постачали Камчатку американські контрабандисти. Тепер цього вже нема, наші охоронні судна дбайливо охороняють півострів од хижаків.

Фесан довго розшукує потрібних йому баликів, роздає подарунки старим знайомим, в свою чергу приймає від них і торгується за пупки. Подарунки Фесана це—цукор, чай, яблука. Сіроглазці ж наділяють його все тими ж баликами...

Тут всю рибу, що не йде на косерви, переводять на балики, пупки та юколу. Не знаю, чи треба пояснити, що таке балик,—у кожній крамниці робкоопу ви можете його побачити. На балик іде спинка риби,—боки засолюють і це зветься пупками, в гіршу рибу і її м'ясні покидьки в'ялять на харч для собак, це юкола. Люди теж часом не відмовляються від юколи, а за чаркою вона багатьом видається надзвичайно смачною. До речі, у Петропавловську сорокаградусної горілки нема і її там заступає дев'яностоштиградусний спирт, який місцеві мешканці розводять водою, залежно від індивідуального смаку та звички. Місцевому населенню спирт продають у необмеженій кількості, приїжджим же морякам взагалі продається його рідко. Але матроси швидко знаходять знайомих, що вгощають їх спиртом і купують для них у факторії речі, які завозяться до Камчатки, але їх не дозволено продавати на вивіз відділя. Місцева влада дивиться на це крізь пальці, суворо дбаючи лише за одне, щоб не було контрабанди.

Взагалі боротьба з контрабандою та п'яними—це єдине завдання збройних сил Петропавловську, що складаються з митниці, прикордонної охорони і кількох міліціонерів. Виявляється, що тут міліція не має одного важливого навантаження, що в усіх інших місцевостях є чи не основним її завданням. Тут міліції не доводиться вести боротьбу з крадіжками. Двері тутешніх будинків ніколи не закриваються на колодку. Ви можете покинути своє пальто серед вулиці і ніхто не наважиться його підняти. Воно тижнями лежатиме в бруді, в поросі, його обминатимуть, об'їжджатимуть, але ніхто не підніме. В цьому відношенні це надзвичайно чесне місто. Але щодо великих афер, контрабанди, так званого, «облапошування», то тут їх чи не більше, ніж де інше.

Як не як, а в маленькому Петропавловську культурні сили все ж є, і коли ви зайдете до місцевого краєзнавчого музею, то з великим інтересом пройдете його кімнатами, де багаті колекції дають надзвичайно цінні матеріали, починаючи з археології та петрографії і кінчаючи ботанікою, зоологією та етнографією.

Група ентузіастів, що об'єдналась в Камчатське краєзнавче товариство, розгорнула гігантську роботу в справі дослідження півострову і вивчення його виробничих сил. Організуються експедиції в недосліджені райони, вибираються в гірські експедиції, здійснюючись на кратери недосліджених вулканів, посилено виготовляється різні колекції та вербується нових краєзнавців. Вони ж видають нові книжки про Камчатку, репродукують фотографії, креслять нові мапи та прокладають нові маршрути, нові стежки для зв'язку з далекими селами. Характерно, що на Камчатці зв'язок центру з околицями, з тутешньою провінцією—і кінний, і собачий, і морський налагоджено надзвичайно погано. Добре тут поставлено лише радіо-телеграфний та особливо телефонний зв'язок. Петропавловськ поєднаний телефоном майже з усіма більшими селами півострову.

В розмовах з місцевими краєзнавцями довідався, що на Камчатці є українські села. Як їх сюди затаскало,—не розумію, але факт, що на західному узбережжі півострову є село Запорізьке. Кілька років тому воно мало якусь іншу назву, але несподівано для Камчатського окривиконкому мешканці цього села надіслали прохання аби перейменували їхнє село на Запорізьке, мотивуючи це тим, що вони походять з України. За даними місцевого статистичного управління, на Камчатці українців таки значний відсоток. В долині річки Камчатки вони створили кілька осель, а саме: Чорний Яр, Березовий Яр, Опальне та інш. Хоч ці оселі налічують багато років, але тутешні українці до цього часу не втратили своєї мови і багатьох національних побутових ознак. Так само, як і інше населення Камчатки, українці переважно—рибалки та мисливці. Але, крім того, вони багато уваги віддають рільництву, мають значні успіхи і їх тут вважають за культурних господарів.

Докладно довідатись про життя цих камчатських земляків не можна було тому, що їхні оселі, найближчі від Петропавловську, пеєрбувають за кілька сот кілометрів.

За три дні ми навантажили вугілля і кінчили брати воду, що наливається тут самотькоком, збігаючи трубами з гір.

Довелося розпрощатись із зайцем. Вів увесь час був у нас на пароплаві. Міліція його не забирала тому, що не знала куди його діти. Лише вартовому міліціонерові, що походжав по пристані, було наказано не випускати зайця до міста. Проте, кожен день заєць бродив по місту, вечорами ходив до кіна і лише приходив на пароплав спати, щоб другого дня своєчасно поснідати, пообідати і допомогти мені в нашому кочегарському господарстві.

На другий день по приході до Петропавловську Мінеєв запропонував зайцеві їхати на Врангеля куховаром. Тепер він уже не погоджувався. Через день він погодився, але Мінеєв передумав. Зайця залишили в Петропавловську, щоб потім одіслати до Владівостоку, агент ДПУ в Петропавловську обіцяв зайцеві, що він клопотатиметься аби його у Владівостоці прийняли до морської школи, або на якийсь пароплав. Через кілька місяців ми зустрілися з Мішою Івановим у Владівостоці, де він учився на радіо-відділі морського технікуму.

Всі дні перебування у Петропавловську Мінеєв розшукував куховара. Охочих було багато, але нікому з них не щастило. Одного на Врангеля не пускав лікар, другого, відомого контрабандиста, забракувала місцева влада, третій Мінеєву не підходив. Кінець-кінцем було вирішено, що куховара візьмуть на Чукотці або ж і зовсім обійдуться без нього.

25 липня ми збирались залишити Камчатку. Але води не набрали досить і відплиття відклали до другого дня. Тимчасом петропавлівці влаштували нам урочисті проводи. В місцевому клубі влаштовано вечір з нагоди нашого перебування у Петропавловську. На вечері виступали Мінеєв, Дубльський та Березкін. Останній ділився спогадами про експедицію на допомогу Нобіле. Для петропавловців це була таки досить свіжа новина.

Відплиття було призначено на 11 годин ранку. О 10 годині прогудів другий гудок, який сповіщав, що за годину «Літке» відійде від причалу і рушить у море. В цей момент на палубі льодорізу зв'язався невисокий сухенький чоловічок, і попростувавши до першого матроса, якого побачив біля кубрика, запитав, де він може побачити начальника острова Врангеля.

Це був новий кандидат на куховара. Він запропонував свої послуги за годину до відплиття. Його розмова з Мінеєвим була коротка.

— Ви шукаєте куховара для колонії?

— Так.

— Я пропоную вам свої послуги.

— Хто ви?

— Матрос. Живу на Камчатці 11 років. Працював раніш на маяку, а тепер в Радторгфлоті. Призвіще моє Петрик. Сам я з Бердичівщини. Умови, які ви пропонуєте, я знаю. За мене можуть поручитися місцева контора Радторгфлоту та спілка водників.

— За годину ми залишаємо Петропавловськ. Ви встигнете зібратись?

— Встигну.

За півгодини було підписано контракт на три роки, за яким Петрик зобов'язується працювати на о. Врангеля куховаром, працює 8 годин на добу, вихідний день—неділя. За те має 150 крб. на місяць і харч.

Без 15 хвилин 11 годин Петрик був на борту «Літке» з усіма своїми речами в невеличкому клункові під пахвою.

О 12 годині ми знялися з якоря. З нами попрощалася юрба народу. Багато махали руками, кашкетами і хустинками. Мінеєв гукав з пароплаву місцевому начальству, запрошуючи в гості де себе на о. Врангеля. Настрій був веселий і бадьорий.

Ми йшли вздовж туманних берегів Камчатки. На мапі, що висить у червоному кутку, це море зветься Камчатське. Але, на мою думку, навряд чи ця смуга води має право на назву окремого моря.

28 липня пройшли 278 миль. Швидко наближались до Чукотки. Наш радист щодня ловив з етеру голоси пароплавів-сусід, що ховались десь далеко за водяним обрієм. То були «Ставрополь», «Якут» та «Астрахань». «Літке» їх наздоганяв.

Пройшли мис Навар. Красиві невисокі гори, вкриті снігом. Ми довго стояли в тумані, вишукуючи цього миса, раз-у-раз кидаючи лот Томсона. Але враз задзвенів телеграф і «Літке» рушив. Крізь розірваний туман виглядали верхів'я мису.

В морі траплялись кіти. Цікаві швидко вибігали на палубу, почувши вугуки, що з правого чи з лівого борту показалось страхіття Північного моря. Але майже завжди нам доводилось бачити лише стовпи спіненої води, що їх викидали кіти, та спостерігати могутні удари хвоста. Ні ми до них, ні вони до нас близько не підходили.

29 липня зустріли перші криги. Це було 400 миль на південь від Берингової протоки. Ми їх зустріли годині о 5 вечора. Це були маленькі крижини, що ось-ось готові розтанути. Вони рідко-рідко пливли морем. Найбільші з них досягали приблизно 30—40 кв. футів. Похолоднішало. Дні ставали довші. Сонце заходило о дев'ятій годині, на початку десятої.

(Далі буде)

ПАВЛО УСЕНКО

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ТВОРЧІ ШЛЯХИ ЛІТЕРАТУРНОГО МОЛОДНЯКА

(Матеріали доповіді на 1-му Всеукраїнському З'їзді спілки пролетарських письменників «Молодняк» 20-І—21-І—30 р.).

ПІД ЗНАКОМ КОМСОМОЛУ

Товариші, ми з вами зараз є свідками цікавого стану саме в царині української літератури. Насьогодні, за дуже малим винятком, ми не маємо літературних організацій і об'єднань, що не називали б себе пролетарськими. Існує ВУСПП — спілка пролетарських письменників, ми «Молодняк», як бачите, себе теж називаємо комсомольськими, пролетарськими письменниками, літературне об'єднання «Нова Генерація» іменується, як робітники комуністичної культури, новоутворена нещодавно група письменників «Проліт-фронт», як уже з назви видно, бере установку на пролетарських, і нарешті «Плуг», ця найстаріша з літературних організацій спілка селянських письменників, порушує свою багаторічну, з боями одстояну назву, і додаває до назви селянських слово пролетарський письменник. Існує п'ять пролетарських письменницьких організацій, а робітника в літературі, в творах — цього головного персонажу соціалістичної революції, вам не побачити. Звичайно, цього аж ніяк не можна з'ясувати тим твердженням, що, мовляв, робітника треба давати не тільки за варстатом, він керує державою, а тому його треба бачити і за столом наркомату і за катедрою професора. Це тільки почасти так, але ж головних аванпостів соціалістичного будівництва, що ним є індустрія, знову ж таки в нашій українській літературі, за дуже малим винятком, не видно. І розглядаючи сьогоднішнє перешикування в літлавах, доводиться припускати, що ми переживаємо надзвичайно цікавий переломний момент не лише зовнішнього перефарбування, але й глибоке розуміння доби, коли всі письменники, всі літературні організації хочуть стати найближче до генерального пляну партії, класи, «духу времени», кажучи за старою термінологією, що реконструктивна доба нашої держави починає діяти й на літературу. Це так насьогодні. Але поглянемо, що було три роки тому. Візьмемо час по смерті Блакитного, коли значна група українських письменників, створивши нові гасла, підняла стяги боротьби проти лінії партії в національно-культурному питанні, та разом з Шумським ставила під сумнів і всю державну лінію партії. І в цю, так звану добню прориву на фронті української пролетарської літератури, коли не існувало жодної спілки пролетарських письменників, саме тоді літератори-комсомольці організовують спілку пролетарських письменників «Молодняк»: Тов. Хвиля, відзначаючи той момент, писав: «В той час, коли певна частина вапльотців зраджувала інтереси жовтневої літератури, виростала на Україні нова

сила — молодих українських революційних літераторів, що згуртувались у «Молодняку», а потім і в літературній організації ВУСПП» *).

Комсомольський склад нашої організації звичайно не міг оминати питання організаційного зв'язку з комуністичною спілкою молоді, але це не значило, що ми не йшли під проводом комуністичної партії (бо й спілка молоді йде за партією) і що ми посадили себе лише на комсомольські теми «підрядившись писати ура революційні вірші». Ми залишаємось організацією пролетарських письменників, що постійно черпаючи поповнення з лав спілки, виконуючи її соціальне замовлення, щоденно, щочасно бере участь в роботі Союзу. Це ми підкреслюємо для того, щоб нагадати нашим ворогам і нашим друзям, які хотіли, оперуючи терміном «комсомольський письменник», «комсомольська література» нав'язати нам безперспективність існування, бо нема, мовляв, літератури діленої за роками—«возрастной літератури», як нема піонерської літератури, літератури жовтенят, чи то літератури рибалок і мисливців. Так, «ніякої специфічної комсомольської літератури немає і бути не може» **).

Знаємо, що література ділиться за класовими ознаками і тому, деталізуючи наше становище, говоримо—ми спілка пролетарських письменників «Молодняк», а органічний зв'язок з комсомолом дає нам не безперспективність існування, а навпаки — великі перспективи.

Отже, ми сьогодні зібралися не для того, щоби воскрешати давні часи Елади й займатися софістичними вправами з цієї трибуни, чи то підняттям рук схвалити або відкинути цю термінологію, бо ми знаєм одне, що пройдений етап «Молодняка» є путь, пройдена під знаком комсомолу. Після цього нам лишилось підсумувати, зробити висновки, відзначити помилки і накреслити шлях роботи, як і належить кожній, так би мовити, поважній літературній організації. Ми в великій мірі є фабзавуч літературний, остільки ми вчемося. Наші товариші, що приходять, є звичайні початківці. Але той, хто думає, що «Молодняк» є проходний двір, підготовна група, повинен зректися тієї думки і тієї мови, мовляв, «доки ви, товариші, будете в «Молодняку», пора переходити до старшої організації» і т. інш., і т. п. Отже, відкидаючи тенденції друзів лишити за нами право «возрастной группы» і тільки, ми будемо «Молодняк» за принципами пролетарської організації письменників, заразом впливаючи на процеси в українській революційній літературі.

«ДОІСТОРИЧНА» ІСТОРІЯ КОМСОМОЛЬСЬКОГО ЛІТМОЛОДНЯКА

Товариші, з'їзд зветься першим всеукраїнським з'їздом літорганізації комсомольських письменників «Молодняк», але це не значить, що наша організація не працювала, що вона не проробила величезної роботи, як ударний колектив, як цілком своєрідний літературно-мистецький організм. Маємо право відзначити такі важливі дати «Молодняка».

1) Організаційні збори Київ. групи «Молодняк» 25-X—26 р. (див. «Мол.» № 4 за 1927 р.).

2) Збори Харк. групи «Молодняк»—11-XI-26 р.

*) Стаття «До організації літературних сил». Збірка «Ясною дорогою».

**) Постанова ЦК ВУСПП.

- 3) Об'єднані збори «Молодняка» Харків—Київ—25-I—27 р.

Повістка денна:

1. Спільне членство з ВУСПП'ом.
 2. Бюро (обрання).
 3. Боротьба з занепадництвом в літературі.
 4. Статут та декларація.
- 4) Всеукраїнськ. нарада в Києві — 26-IV—29 р. («М.» № 8).
- 5) Нарада в Харкові 27-го травня 1929 року.

І ці дати збігаються з найхарактернішими моментами нашої організації, коли двом основним творчим колективам — Харків і Київ треба було взаємної поінформованості, колективної проробки тих, а чи тих питань. Але це формальна суть справи, до того ж так би мовити, історична доба творення «комсомольського сектору пролетарської літератури», доба «молодняківства», ясних організаційних форм і більш-менш певних творчих імен. Була ж доба нашої «молодняцької» «доісторії», надзвичайно цікава й характерна прелюдія, яку варто передусім згадати з'їздові, бо багатько з присутніх тут є товариші з округових міст і в усьому тому побачать вони багатько спільних рис початківства, модифіковані повторювання попередньої фаланги — це, поперше, і, подруге, ми вперше маємо можливість це робити.

Перші паростки комсомольської літератури безперечно йдуть із сторінок губерніяльних і повітових газет, їх комсомольських сторінок та потім уже й газет комсомольських цієї праматері комсомольського письменника початківця.

«Грубий папір, невиразний, розпливчастий шрифт, сіренький вигляд і якийсь розхристаний зміст: коротенькі дописи, заклики до різних кампаній, а поруч вірші, оповідання, статті» *). От малюнок того газетного додатку, звідки йшло юнацьке завзяття і перші літературні спроби. Це роки надто ранні—20, 21, 22. Взагалі роки «доісторичні» післяжовтневої української літератури, власне кажучи, роки перед заснуванням таких потім міцних літературних організацій, як «Плуг», «Гарт». У мене зберіглося кілька сторінок повітових газет. В одній з них читаю:

«В останній час до Повіткому КСМУ надходить багато літературних творів (вірші, прозою) молодих товаришів. Твори мають здоровий революційний зміст і почасти вміщуються (друкуються) в кутку молоді та надсилаються до центру». А далі: «Повітком прохає бажаючих надіслати свої твори для розгляду і на черговий з'їзд пропколективу прибути самим»,— і далі підпис,—«Бюро Лохвицького Повіткому КСМУ». («Лохвицькі Вісті» № 5 (35)).

Товариші, дозвольте хоч пост-скріптом зачитати другий уривок з комсомольської сторінки такої ж повітової, як і перша, і до речі тих же років, як і перша.

«Смерть товаришів». 13-го вересня на товаришів, що їхали з Куп'янська до свого отряду комсомольців—Дитюка С. і Аксельброта В., членів КСМУ, райпрод. комісара з співробітниками Повітпродкому т.т. Са-

*) І. Момот. «Літературний комсомол». Збірка статтів.

вінкової А., члена КП(б)У Аксельброд Віри, наскочила банда Каменева в кількості 70 чоловік. Товаришів Василя Аксельброда, Савінову А. та Віру Аксельброд забито. Двох останніх захоплено живими, згвалтовано й убито через двое суток. Тов. Дитюк, що його переслідувано на віддаленні 25 саж. бандитами, втік. В день поховання забитих отряд комсомолу з отрядом 412 полку переслідував ту ж банду Каменева і коло хут. Городського і Вільшани Валківського повіту вступивши в бій, забив 6 бандитів, 9 ранено, захоплено 9 коней. Банда зайшла в Богучарський повіт Донецької губ. під удари других частин».

І так Лубні, і так Полтава, Конград, Житомир, Валки й інші «центри» літературної діяльності, працю яких на сьогодні відносимо безперечно до сейфів істотолу, а не до літератури, в повному розумінні цього слова.

Але для чого це ми згадуємо? Не з'їд же це літературного істотолу.

По перше згадуємо, щоб підкреслити тут, що преса комсомольська завжди відігравала й відіграє величезну роллю для комсомольця-письменника і саме в найзеленіші часи його творчого «я».

По друге—що комсомол брав активну участь на цій ділянці і тим фіксував її (участь) в великих (високих) культурно-національних процесах не стояв осторонь.

По третє—що поезія й проза «Молодняка» прийшла з бойового фронту громадянської війни і становлять собою творчі, хоч і занадто молоді шукання, саме комсомольської частини персонального складу нашої літератури, і—

по четверте—для ствердження того, що наші організаційні принципи не лише базуються на певних творчо-тематичних засадах, але й мають свої традиції і свою, скажімо, історію. І треба додати, що й традиції й історію не менш поважні, як от, приміром, сьогоднішні організації—«Пролітфронт», «Плуг».

Тов. Сава Божко в спогадах—«Біля джерел жовтневої літератури» («Культура і Побут», № 23, 6 листопада 1928 року), говорячи вже не за периферію, а про Харків, але ж про ті самі ранні часи, каже:

«В атмосфері отаких бучних і плутаних «установок» доводилось нам збиратися й гуртуватись, творячи свої «молодняцькі організації». Хто, приміром, з «другої фаланги» (за термінологією тов. Коряка) — теперішніх молодняківців знає, що першою такою організацією на Україні була юнацька «асоціація пролетарських літераторів-юнаків» на чолі з Крашаницею, Шевченком, Стрільниковою та автором цих рядків заснована 6 березня 1922 року при клубі «Молодий Активіст» (Сумська № 13). Роботи в нас, розуміється, кіт наплакав. Але «бойові традиції» цієї організації перенеслися потім в «Плуг» і так «лівою» течією існували, аж доки не утворився сучасний «Молодняк». *)

*) Ан. Крашаниця до одної з своїх статей дав таку примітку: ...«асоціація існувала протягом 3-х місяців і завдяки скрутному матеріальному стану, і відсутності всякої підтримки, як окрема літературна організація ліквідувалася, члени її перейшли до інших організацій, головним чином «до Плугу», влившись до його ініціативної групи (ЛНМ—дод. до «Вістей» 14-XII-24 р.).

Так от оця «ліва» течія, «бойові традиції» і т. інш., звичайно все умовно, а вірніше комсомольська течія всієї української пожовтневої літератури так і йшла, маючи свої одмінні риси, зростаючи й впливаючи на всі процеси в єдиному потужному рухові української пролетарської літератури. А це цілком зрозуміло, що нас тут мусить цікавити не звичайна історичність, не історія для історії, нас цікавить перш за все зміст цього руху, комсомольські джерела, притаманні риси того, що ми зовемо «комсомольською» літературою, часткою єдиної пролетарської літератури. Або, точніше кажучи, в наші завдання входить подати хоч у коротких рисах: а) організаційну історію, б) літературно-громадське значення, ідейну роль комсомольського «молодняка». Це мусить нас цікавити ще й тому, що не раз в особі Хвильового й багатьох інших письменників ми подибуємо заперечення характерности шляху нашої групи, як відмінного творчого колективу в літературі. Хто не пригадує суперечки—друге чи третє покоління.

Ми встановили велику роль комсомолу, комсомольської преси в творенні кадрів молодих літераторів, отже дозвольте тепер перейти до самого «винновника торжества» до самої літератури, почавши знов таки ж з першоджерел.

Виносячи на сторінки преси свою продукцію, початківець без будь-якої культури, без будь-яких творчих традицій, а часто елементарної обізнаности на стильових і технічних боках твору давав примітив, шкід, агітку, що відгонила іноді сухим, голим натуралізмом, іноді імпресіонистичною тарабарщиною, що зводилась до звичайного бух... бах... на сотню разів. Дивуватись, звичайно, нічого з того і зараз, ми все те розглядаємо як перший крок єдиного процесу.

Візьмемо для ілюстрації кілька уривків тодішньої поезії і прози:

Перший

Пісню гучніше,
Світу побільше!
Он блимають іскри!
Маячуть огні
Пожежі криваві!
Зі сходу на всесвіт
встають в далині!

Ще:

Шелест прапорів
Пісні перемоги
І вільні льоти орлят!
В кривавім
В червонім тумані
Зриваєм кайдани,
Збуваємось грат.

Візьмемо прозовий уривок:

Комсомольці.

«Над оселями вставали вечірні тумани і село оповивалось тьмавою.

Нас зібралось 7 «на штаб. квартирі», в хаті нашого Івана Безбатченка. Годину як попрощалися з продотрядом з повіту, якому допомагали, а зразу чекали до 2-х. Грицько повідомив, що всі бандити зібрались під керівництвом Апостола і хотять раптово напасти на нас, щоб перебить. Повідомив також, що не знають бандити про уход продотряда з села. Банда була розпорошена, але ночью могла раптово з'явитись кількістю в 25 чол. Сам Апостол був нам відомий як первосортний бандит од Петлюри. Всі розуміли і тримали себе на бойову. Стемніло зовсім і всі по наказу вийшли. Йшли садками, обминули став, перелізли тин, пройшли лощиною і залягли в рівчаках...

Чекали недовго: раптово якомсь крадучись з'явилась тінь і підішла аж до крайнього Андрія. Злякана раптовим «стій» почала тікати. Вибух Андрійового обріза... Всі на поготові. Чутно наближаються тінями, раптові вибухи, бандитська лайка. Ми дружно дали одсіч сьома набоями. Попід горбами, в перелісках ляскала луна, але ніхто не прислухавсь. Ще і ще залпи, а потім чомусь почало затихать. Було ніяково... Аж ось край села блимнув вогонь і скоро червона завіса туману повисла в повітрі. Ми впізнали... то горіла хата нашого Івана, запалена бандитами. «В жертву приноситься» — засміявся Іван, але злоба в усіх закипіла. Один вибух і ми всі безшумними тінями полинули перелісками до села «наткнутись».

Можна було б навести ще велику низку прикладів бідної тематично й формально творчості раннього періоду комсомольців початківців, хоч це вже й було тоді, коли на кону церкви Юзефовича, чи інших «заль» м. Харкова з'являлись такі прізвища, як Хвильовий, Коряк, Сосюра, Пилипенко, Поліщук, Йогансен і інші. Перевантажена загальною комсомольською та радянською роботою, ця зараз невідома фаланга Фесюр і інш. розкиданих початківців, хоч і творила тоді літературу, але не змогла та й нездатна була зробити будь-яке літературне об'єднання самостійно, зробити будь-яку літературно-громадську акцію залишаючись просто культурним загonom у складі комсомольського загалу, і тому не диво, що навіть спроба Харкова в особі І. Шевченка, автора першої збірки комсомольських поезій, Крашаниці, автора непомітної молодечої книжки поезій «В бризках», С. Божка, Стрільникової та інш. створити «асоціацію пролетарських письменників-юнаків» *) не мала успіху. Треба було пройти шлях зростання, накопичення творчої ваги, виявлення певних імен, організаційного досвіду й боротьби. Ще треба додати, що в ті часи боротьба за молодь, цього надто бойового гасла пізніше, не чути було, бо й вся українська пожовтнеза література була, як щось молоде. Але першим зрозумів вагу цього гасла, безперечно. «Плуг».

*) «У статуті стояло: «які приймали участь в художньо-революційній літературі і осередком своєї роботи має (асоціація. П. У.) членів КСМУ та молодих робітників». Асоціація мала видавати щомісячник «Трибуна Юнацтва». З цієї першої спроби нічого не вийшло: закликані на допомогу старші письменники не підтримали цих заходів» — В. Коряк. «Барвінковий Цвіт». ДВУ.

ПЛУЖАНСЬКИЙ ПЕРІОД ЛІТЕРАТУРНОГО КОМСОМОЛУ

Підходимо до «Плугу», «плужанства», цієї надзвичайно важливої ланки в свій час в розвитку української повоєнної літератури. Вже в його орг. бюро ми зустрічаємо низку комсомольців. Власне кажучи, весь тодішній літературний молодняк пішов до цієї першої великої організації — її масовість, її філії не могли не всосати, як губка, не лише харків'ян, але й початківців на всій периферії. Ідеологічна й художня платформа спілки селянських письменників «Плуг» близько збігалася в основному з цілеспрямованістю комсомольця-початківця. До того ж треба додати, що й самі продуценти віршованого письменства не так уже й критично ставилися до всіх пунктів цієї платформи.

«Культурно-економічний процес. Несучи в село нові способи продукції, інтенсифікацію і колективізацію сільського господарства, могутні машини, електрику та інші здобутки культури, несе разом з тим зачатки економічної революції на селі, що має село в цілому поводити урбанізувати, індустріялізувати, а селян у перспективі цього процесу включити в єдину пролетарську сім'ю, як робітників землі». (§ 5. Платформа «Плугу»).

Нам тут з вами цілком зрозуміло, що не лише культурно-економічний процес змінить обличчя українського села, але й революційна боротьба класи пролетаріату та незаможного селянства з глитаєм, куркулем, як класою, зрозуміло, що одностороннє розуміння культурно-економічного процесу неминуче призвело б до визнання тієї присловутої думки вродження куркуля в соціалізм, але, не вдаючись в критику цього цікавого документу, треба відзначити, що він був цілком сприйнятий тодішньою групою комсомольців-літераторів. Урбанізувати село, селян включити в єдину пролетарську сім'ю, ось акцентація поривів і прагнень тодішніх «плужан». Остап Вишня в одному з своїх фейлетонів дає нам цікавий малюнок, звичайно шаржуючи прагнення тодішнього поета.

— «Мугу»... Треба щось хлопці робити... так, братця, не можна... Раз почали, назад нікуди. Треба на щось сідять... Багато нас — на віз не влізем. І в гарбу, брат, не всунешся... Платформу хлопці цілу треба. Бо без платформи розсипемося.

— А яку платформу?

— Яку! Урабунізувати села треба.

— Урбанізувати! Ой, жалько ж. Там квітки, там телята.

— Жалько. Самому хлопці жалько та ні чорта не поробиш.

— А можна так, щоб з міста на село дінаму, а з села до міста волошки?.. Хоч один букет? Дуже люблю волошки...

— Та носить...

— Щебрець можна?

— Можна і щебрець...

— Так у понеділок, хлопці, збирайся...

Я й сам тоді ще, здається, не знаючи платформи «Плугу», але віддаючи данину часу, в Лубнах писав:

Ми чекаємо співу гудків,
Переріжте горби залізницею,
По задумі весняних садків
Вдарте політосвітньою крицею!

Я б не сказав, що «Плуг», завжди держачи курс на молодь і взявши за гасло в найтяжчі моменти літературних боїв — «з ким молодь, той і переможе», мав приємність того спокою, який він має принаймні на сьогодні.

Це була, умовно кажучи за С. Божком, вже згадана нами «ліва» течія, а я б сказав — бойова течія, що завжди активізувала «Плуг». І не даром «Плуг» щоб припустити певну автономію цієї тематично-ідеологічній групі, постановою ЦК оформлює комсомольську секцію «Плугу», про яку й згадував учора тут в своєму привітальному слові тов. С. Пилипенко. До складу оргбюра якої входять Усенко, Епик, Кириленко. Але перед наростанням організаційних форм молодняцького колективу дозвольте спинитися на творчих шляхах того періоду.

БОРІТЬБА З НАЦІОНАЛІСТИЧНОЮ РОМАНТИКОЮ

Продовжується доплужанська агітка, революційний схематизм у прозі й поезії. Переважають вірші не лише тієї більшості, що імена їх губляться на сторінках периферійної преси, але в значній мірі їх продукують ті товариші, що імена їх почали визначатися принаймні плужанськими хроніками. Та на той час ми вже підходимо до надзвичайно цікавої спроби нашої спільки комсомолу, її цікавого гасла створення революційної романтики. Гасло живо підхоплюється комсомольцями-письменниками, форсується окремими губерніяльними організаціями (Полтава, Волинь). Комсомольським видавництвом «Молодой Рабочий» видається спеціальна література. На 4-му з'їзді ЛКСМУ, Комсомол України приймає шефство над Першим Кошем кінноти Червоного Козацтва.

«Осередки комсомолу писали листи до старих червоних козаків та молодих козаків, що недавно пішли в кіш із комсомольських організацій, читали листи від них. Молодь ставила вистави. Збирала пожертви на подарунки своїм підшефним. Дівчата вишивали подарунки козакам. Там, де був комсомольський осередок, пісні про стрільців та гайдамаків замінилися на пісні, що склалися комсомольцями та комсомолом про комсомол та Червоне козацтво. В тих місцях перестали піднесено розповідати про криваві бешкети бандитських атаманів, їх замінили оповідання та книжки про боротьбу червоного коша з контр-революцією, про героїв коша, пролетарських бойців—В. Примакова, Багинського—Руськульпарка та багатьох інших, що не менш були порубані та постріляні, ніж старі запорожці, але були порубані за нову близьку селянській бідності справу — за пролетарську революцію.

Цим було покладено початок розвитку революційної романтики серед сільської молоді. Виданням перших книжечок — «Козаччина»,

«Хмельниччина», «Гетьманщина», «Червона Кобза» (думи про червоне козацтво) — комсомол поклав початок обеззброюванню національної романтики. *)

Як бачите, треба було зрушити культурно-літературні сили на боротьбу з націоналістичною романтикою, а натомість висувається гасло створення революційної романтики. В галузі прози, пісні, навіть театру, перед комсомольським письменником ставляться певні вимоги. Діє «соціальне замовлення» в більшій мірі, ніж на будь-які інші частки письменницьких кадрів.

В передмові до «Червоної кобзи» Епіка читаємо:

«Вони (червоні козаки) втілюючи в себе всю міць і героїзм українського трудового люду — природньо направили наших комсомольських поетів по шляху утворення нових українських дум». І далі — «померли кобзарі минулого. Їх замінюють нові кобзарі, які розкажуть світові про славні перемоги пролетарських синів, про боротьбу і творення робітничого люду, вони закликають нас до цього й ми йдемо». (Передмова до «Червоної кобзи», Ю. Брянів).

Сьогодні для нас надто зрозуміло, що боротьбу з цілим комплексом всього негативного, що лишилося од минувшини далеко побідніше провадять такі звичайні речі, як кіно, радіо, гуртки, література, театр, а не неокобзарі. І не даром Ів. Момот в свій час полеміки з Г. Епіком і іншими кобзарознавцями пару років тому так гостро виступив проти нової модифікації цих романтичних аксесуарів минувшини, од яких усе ж віє музейщиною. Але я цитував і говорив тут все для того, щоб торкнутися тої надзвичайно цікавої ланки політико-освітньої роботи цілих губерніяльних організацій комсомолу, а з ними і комсомольців-літераторів, що потягло за собою появу відповідної літератури, зокрема згаданої вже Епікової «Червоної Кобзи», що починалася так:

У травні місяці

дев'ятсот двадцять другого року,

у Харкові місті рано

збиралися комсомольці

на 4 — раду.

Радяться,

як панів, ворогів звойювати,

лави комсомольців збирати, гартувати,

воєнків молодих хоробрих готувати —

і т. інш., і т. п.

Моє завдання тут — довести, що в цьому «літературному» процесі комсомол брав велику участь і був так би мовити соціальним замовцем, поперше, й подруге, що романтика революційна, як відповідь на романтику націоналістичну, ставилася тоді, як певний літературний напрямок, впливаючи й на інші види мистецтва, як от, приміром, комсомольський театр.

*) С. Білокриницький, П. Усенко. — «Хрестоматія юнацького руху на Україні». Стаття І. Зарви.

В журналі «Робота», органі ЦК ЛКСМУ *), в розділі «Питання комсомольської творчости» Леонід Лантерн говорить про театр:

«Театр мусить створити особливий репертуар, пристосований цілком до циклів самоосвіти, який би (театр) відповідав вимогам «робітничої молоді».

І далі конкретизує:

«Репертуар цього театру повинен піти 3-ма лініями:

1. Револьюційна романтика;
2. Героїчний репертуар;
3. Вечори комсомольських веселощів».

Як бачимо, все це романтичне настановлення дуже далеко од сьогоднішніх вимог читача в літературі й глядача в театрі — показу людини. І не дивно, що з широким розгорненням політосвітньої роботи, роботи ВУЗ'ів, з побудовою заводів, невсипущої роботи кіно, радіо, великого росту української драматургії, літератури мусили зазнати поразки, всі ці романтичні настановлення не лише як літературна течія, але живе і в методах політосвітньої роботи комсомолу. І тому за найкраще визначення цього поривного періоду бажання високо піднести фронтіву боротьбу робочих і селян у літературі над націоналістичну романтику дав наш голова уряду Григорій Іванович Петровський в передмові до збірника «Червоне Козацтво».

Він каже: «Ця повага поєднана з любов'ю до свого народу і з захопленням подвигами героїв, що вийшли з середовища народу, із вірою в свої творчі сили, — все це висуне своїх письменників, які зуміють барвисто намалювати картину героїчної боротьби наших сучасників, в творах своїх відіб'ють вони для нащадків героїчну епоху Жовтня».

Зрозуміло, що виконати таке завдання змогли вже пізніше письменники, а не в ті, ще надто молоді «романтичні» часи, коли й самі літературні організації поза одиницями легко можна було звести до літературного комсомолу.

ПІСНЯ

Але я б не дав вам повної картини стану тодішнього літературного комсомолу, коли б не згадав ще тут творення ним пісні для комсомолу. Не раз мені доводилося слухати обвинувачення на адресу комсомолу у вульгаризаторстві в антихудожніх смаках, що нагадує оте: — «Харків! Зачем ви нам город спортілі».

Справді бо таку «чудову» українську пісню старого українського п'яниці «Гей, нумо хлопці, славні молодці, чом ви смутні не веселі»... Іван Шевченко бере і переробляє, в старий мотив, вкладаючи нові слова й новий зміст. І раптом весь комсомол заспівав цю оновлену пісню з особливим натиском на рядкові — «Чули дайош на Варшаву!».

Я завжди радів, проходячи побіля великого будинку клубу воєнморів у Севастополі, слухаючи як з вікон виривалася ця пісня, з горлянок тисячі червонофлотців і навіть не українців на севастопільській «Примбул», пісня що її о комсомол і в представник тодішнього літературного молодняка.

*) «Р.» № 2, 5 апреля 1923 г.

І цей «дух часу» окомсомолити все те, що ми можемо використати, як засіб до деструкції старих форм побуту, мистецьких смаків, етичних норм. панував на всьому тодішньому житті літературного комсомолу. Переробляли: 1) старі пісні на новий лад, 2) писали робітничі пісні, 3) веснянки, 4) червоні колядки, 5) щедрівки, 6) революційні гімни, марші. Словом це були роки тісного зв'язку з комсомолом, бо всі засіли за створення матеріалу, необхідного для обслуговування різних радянських свят, кампаній тощо, зокрема і матеріалу до походів, карнавалів, днів Мюду.

Переробляли щедрівки, веснянки й колядки монополізував право за собою «Плуг» при активній участі комсомольців-«плужан». Окремі збірки видає комсомольське видавництво «Молодой Рабочий». Хто не пригадує славновісних картин, тодішнього «комсомольського різдва».

І все ж я б не сказав, що ми на цій роботі—перші. Над цією «антихудожньою роботою», крім комсомольців подибуємо такі прізвища *) як Іван Микитенко, Петро Панч, Андрій Головка, знову Андрій Головка, знову Іван Микитенко, Мих. Семенко, знову тричі Мих. Семенко, Микола Олексійович Скрипник, а в розділі пісні—Микола Хвильовий, В. Поліщук, П. Тичина. І Микитенко писав: «Ой, що ж то за шум учинився, комсомол на Україні народився», переробляв «Ішли полки червоні та й через село» тощо.

Другий (А. Головка) «Ой, у полі жито, комсомольця вбито», А. Мих. Семенко, ще за період громадянської війни про Петлюру—

І шумить і гуде

Петлюр пана веде.

Тепер згадані вище прізвища нігде не ставляться під названими піснями і всю «злую вишу» перекладено на «застарілих хронічних» «графоманів», нас комсомольців, і як зло нещодавно сміялися два члени «Нової Генерації», зайшовши до редакції «Молодняк» саме з цих пісень—«І шумить і гуде» та «Ой, що ж то за шум». Я цілком згоден з товаришами, що зараз, коли вже це давно пройдений етап—це є «старые меха» і наше завдання тепер—творити нову високоцінну пісню згідно з новою добою індустріалізації, за яку не раз брався наш молодняківець і яку сьогодні знову сів писати за викликом хоч би от і Шевченківщини, округи суцільної колективізації (див. «Комсомолец України») та за допомогою революційних композиторів.

Але саме та доба, коли все перероблялося на новий лад, не може не нагадати нам прекрасного вірша Елана «Новый Лад»—

Струни настрою, настрою

На бадьорий юний лад:

Гей! Летить життя стрілою

— не повернеться назад!

(Голоси:—А пісню Миколи Олексієвича!..).

Да товариші, я винен перед вами, я не зачитав вам пісні з цього пі-

*) «Червоний пісенник». В-во «Червоний шлях». 1925 р.

сенника, написаної як видно в добу громадянської війни, Миколою Олексієвичем Скрипником. Ось вона:

Гей, пан та куркуль
Однакова пара.
Бо то буде однаково—
Чи туман, чи хмара,
Гей, пан за Петлюру
А куркуль за пана,
Бо обидва деруть шкуру з мужика Івана.
Чи Іван, чи Степан,
А коли біднота—жив з твоєї праці пан
І з твого пота.
Ой, Іване, Іване,
Не будь ти ледащо—
Уставай же битись з паном,
Бо згинеш ні защо...

і т. далі.

А на закінчення:

Гей, вставай же робітництво,
Вставай селянине,
Боронити від пана ката
Рідну Україну. (Оплески).

Ваші оплески дозволять вважати за привіт одному з наших ватажків, що кликав боронити рідну радянську Україну від пана, куркуля, Петлюри і шляхти.

ПЛУЖАНСЬКА МОДИФІКАЦІЯ ЛІТЕРАТУРНОГО МОЛОДНЯКА

Дозвольте мені тепер, оминувши перші прозові спроби—таке рідке тоді явище, що одштовхуючись од того ж таки романтизованого примитивізму, але вже з більш конкретними проявами реалістичних шукань, як Кириленка—«Таких багато», Шевченка—«Яшко» спроба підійти до авантурного жанру комсомольського оповідання (Епіка—«Полохливої ночі», «Ленінським шляхом» тощо), розкиданих у комсомольській переважно пресі, дати побіжно огляд тодішніх організаційних устремлінь літмолодняка.

Не можна ніяк оминати спроби полтавських «плужан»-комсомольців створити щось наразок своєрідного «плужка»—юнацької, селянської літературної організації за назвою «Молодий орач». В полтавській газеті «Червоне Село» за 28-X-23 року в статті «Плуг»—«Молодий Орач» читаємо:

«...крім того чувається просто необхідність об'єднати молоді сили підлітків в свою організацію і за допомогою «плужан» налагодити цю роботу. Такою організацією для нас буде «Молодий Орач». «Молодий Орач» на селі має об'єднати всіх тих, хто намагається писати. Об'єднати їх навколо комсомольських стінних газет така організація допоможе нам виявити всі здатні до праці молоді сили. Виявити тих, хто в майбутньому через

5—6 років стане до боротьби на ідеологічному фронті. «Плуг» допомагає організації спілці підлітків «Молодий Орач». (Курсив скрізь наш).

Ця Полтавська наївна спроба скопіювати «Плуг» для якоїсь специфічної юнацької й головне селянської літ. організації цілком зрозуміло не реалізувалась, бо була мертвонародженою дитиною, та й «Плуг» з цілком зрозумілих причин ніякої допомоги давати не збиравсь. Я до цього часу майже не згадував конкретних прізвищ комсомольців початківців і оперував головне Харковом. Треба сказати, що на той час (24—25 рік) вже йшли гострі суперечки між «Плугом» і «Гартом» молодшою за «Плуг» спілкою пролетарських письменників. У боротьбу втягується актив організації, молодь—головне Харкова—Київ і на тоді ми можемо назвати такі прізвища: Іван Шевченко, Анатоль Крашаниця (Ан. Крижаний), Іван Кириленко, Павло Усенко, Петро Голота, Ол. Конторин, Дмитро Гордієнко, Ол. Донченко, Л. Первомайський, Микола Дукін, Іван Ковтун, Марко Кожушний, Косарик-Коваленко, Володимир Кузьміч, Борис Коваленко (Київ—«Гарт») і інші та починали писати вже тоді Андрій Клоччя, Ол. Кундзіч, Т. Масенко, Ол. Корнійчук, Ярослав, Петро Радченко, І. Момот, Лев Скрипник і вже пізніше приходять Леонід Смілянський, Іван Бойко, Іван Гончаренко, М. Шеремет і інші теж з комсомолу з тією ж комсомольською настроєністю, тематикою і майже з тими ж негативами комсомольського початківця, що й попередні, будемо говорити, набори. Проходило нагромадження сил, літературних імен, надто однорідних, власне кажучи того складу, що ми потім його називали «з комсомольського прикорму». І в цей час разом з боротьбою на загально-літературному фронті із участю в процесах літературних, точиться боротьба за комсомольську пресу, літературний журнал, як місце виявів цих однорідних сил від комсомолу. Я назвав—боротьба за журнал, тому, що переглядаючи архіви літературного комсомолу за кілька років, натрапляєш на багато статтів, багатьох товаришів, у багатьох журналах і газетах, що підносять цю справу і яка далі цих статтів не йде. Я вже сказав, що «Плуг», реагуючи на своєрідну активність комсомольців—«плужан» згодився на утворення комсомольської секції, але її суть була звільгаризована тим, що на той час у «Плузі», яких тільки секцій не було побудовано! В травні 1923 року в журналі «Робота» після місяця виходу першого числа журналу «Червоний Шлях» тов. С. Божко піднімає питання про юнацький журнал, він пише:

«Вийшло перше число «Червоного Шляху» і не дивлячись на свою дорогу ціну за два тижні розійшлося.

Весь комсомольський актив, курсанти повітових губерніяльних і вищих партійних шкіл, що володіють українською мовою, студенти робфаків різних інститутів—все це читачі, що потребують відповідного юнацького органу.

Зараз треба юнацького журналу на зразок журналу галицької комуністичної молоді «Наш Стяг», журнал, що найшов би собі читача і за станком та плугом і в середніх школах та робфаках».

А в наступному числі того ж журналу у відповідь на статтю Божка тов. І. Шевченко в своїй статті «Якого нам треба часопису» відповідає:

«Нам на Україні треба часопису, розрахованого на масового читача... Треба періодичного, політично-громадського, літературно-художнього та популярно-наукового часопису для українського робітничо-селянського молодняка».

А через рік приблизно на сторінках «Література, Наука, Мистецтво» тов. А. Крашаниця в статті «Дайте юнацький журнал» знову ставить це питання:

«Літературний «Молодняк» розпорошився по других літературних організаціях і бере участь в різних журналах, але свого журналу, журналу юнацького ми не маємо. Багато говорилося про такий журнал на нараді комсомольців-письменників підчас плужанського з'їзду. Повставало питання і на 6-й Всеукраїнській Конференції ЛКСМУ. Але далі постанов, а подекуди далі розмов про видання журналу, справа не по-сунулась».

І далі:—«сили?—чимало їх маємо? Наша плужанська, гартованська молодь. Треба лише почати».

Редакція од себе додає таку примітку:

«Справа з журналом, розрахованим на молодняк робітничо-селянський, є надзвичайно актуальна. Тому відповідним організаціям слід було б зреалізувати цю думку, приступивши до організації такого журналу».

Але справа не рухалась, хоч ми маємо цілу історію боротьби комсомольського літмолодняка за журнал. Бо в тій же статті читаємо що:

«ще в двадцять другому році організована в Харкові асоціація юнацьких пролетарських письменників «порушувала питання та намагалась видавати юнацький журнал».

І тільки вже в році 1925 юнацький сектор видавництва «Червоний Шлях» спромігся розпочати видання приблизно такого журналу, що потім стає двотижневиком селянської молоді, але на сторінках якого з'явилася ціла шерега прізвищ і імен, що зараз ми їх знаємо, як молодих надійних письменників і сторінки якого (журналу) вже зараз у Києві продовжують виховувати нові і юні сили початківців. Я б не спинявся на цьому питанні довго, коли б не надавав великої ваги саме комсомольській пресі в процесах утворення нових кадрів, її ролі як вихователя і керівника тих кадрів.

Тому тільки покінчивши з комплексом цих питань, переходжу до дальших етапів літературного комсомолу зокрема до участі його в загально-літературних процесах, у боротьбі, що на той час починає загострюватись між окремими літературними організаціями.

Період мирного співжиття двох основних організацій («Плуг», «Гарт») надто короткий. Період суперечок, головню за сфери впливу, організаційні шляхи, побудову роботи тощо часто неактуальних питань—значно довший. Але накреслювалася основна боротьба двох течій, що на чолі одної з них потім став Хвильовий, лідер «Вопліте» і Блакитний, об'єднавши в «Гарт»

переважну більшість видатних натовді майстрів слова (Тичина, Хвильовий, Йогансен, Кулик, Дніпровський, Майський та інш.) в спілку пролетарських письменників, скоро починає розуміти, що поєднати цілеспрямованість «Гарту», як пролетарської організації, з наростанням нових устремлінь великої частини «Гарту», зтяжко, і ставить питання перед літературним молодняком, переважно плужанською молоддю про підтримку його в «Гарті». На той час Б. Коваленко в Києві стає керівником київської філії «Гарт». В Харкові гартяни, помітивши таке нагруповання нових сил, ставляться не досить позитивно, що відбивається в вірші:

«Давай сюда Павла Усенка
і Кириленка подавай...».

Але дозвольте не зупинятись на цьому періоді взаємин двох літературних організацій, оскільки його надто добре висвітлено в різних критичних працях т.т. Коряка, Хвилі, Коваленка та інш.

Процеси в літературі йшли так, що підростаючі кадри з прикорня, як ми казали, комсомольського головне, мусили повстати і проти спрощенства плужанського, безкультурного масовізму, що в основі своїй мало-що мав спільного з самою літературою, проти селозаторських тенденцій—з одного боку, і з другого—проти комплексу націоналістичних гасел Хвильового-Шумського. Саме в час боротьби проти цих літературно-політичних ухилів комсомольський молодняк, не посідаючи позицій неутральности оформлюється організаційно і таким чином постає наша літературна спілка пролетарських письменників «Молодняк», складом своїм виключно комсомольська. Харківська група, пориваючи з «Плугом», за підписом 11 товаришів писала:

«Стан та шляхи розвитку пролетарської літератури на Україні, необхідність зміцнення її засад—ставлять перед групою літературного «Молодняка», що вийшов з кадрів робітничо-селянської молоді, певні завдання, а разом і певні організаційні висновки:

1) Всі нижчепідписані виходять зі складу членів спілки селянських письменників «Плуг», його ЦК та редколегії журналу «Плужанин» (разом визнаючи необхідність існування організації селянських письменників за типом організації «Плуг»).

2) Всі нижчепідписані утворюють основне ядро нової молодняцької літературної групи, що об'єднується навколо літературно-мистецького та громадсько-політичного журналу «Молодняк» (орг. ЦК ЛКСМУ)».

Рівночасно ж у Києві організаційно оформлюється «молодняцька» група переважно з гартованської молоді. Взагалі, коли ми візьмемо період 26-го року, це буде період найбільш запеклих літературних боїв, в яких за словом декого, значну стратегічну площину зайняв і літературний комсомол.

Саме в тому році, в березні, коли на Всесоюзному з'їзді ВЛКСМ поетові Безименському привласнюється постійне ім'я комсомольця, в Харкові, в аудиторії Іновського клубу, виголошується велика доповідь про українську комсомольську літературу. Виголошує її тов. Коряк. Для нас ця дата надто важлива, оскільки вперше на Україні дається теоретичне обґрун-

товання комсомольського літературного руху, як частки пролетарської літератури.

— «Комсомольська література стає поезією робітничо-селянської молоді. У той же час комсомольські літератори ростуть, колись вони виростуть з комсомолу і ми матимемо другу генерацію жовтневої літератури. Так і можна розглядати в майбутньому сучасний український комсомольський літературний молодняк *)».

Це умовне okreśлення приходу другої генерації української жовтневої літератури викликало цілу перепалку, завзяту дискусію навколо «молодої молоді», її шляхів і перспектив. Серед комсомольців письменників починається боротьба за різні впливи й різні течії. Того ж березня місяця відбувається нарада комсомольців письменників. ЦК ЛКСМУ бере найактивнішу участь.

В статті за 4-IV того (26) року Епик виголошує:

«Про «Вапліте» не пишу, щоб не обвинувачували мене в пристрасті до цієї єдиної письменницької організації на Україні, що об'єднала кваліфікованих письменників. Тому саме ми частина молодняка літературного пішли до неї». (Цією частиною були: Епик, Громов, та й тільки). І. Кириленко від 3-IV в «Комсомольці України»—рекомендуючи як єдиний вихід натоді творчого й організаційного okreśлення для літкомсомолу утворення журналу радить «не поривати з тими організаціями, в яких комсомольці перебувають». І за те ж число в хроніці плужанського з'їзду читаємо, що в залі Сельбуду відбувається чергове засідання, де звітну доповідь робить І. Кириленко, тодішній «твердокам'яний плужанин».

Це до історії. Але це окремі дві країни, ваплітовсько-академічна і плужансько-гуртівська, що одтягли окремі одиниці, остання ж частина літературного молодняка так Київського, як і Харківського щільно підходить до утворення окремої організації. Нам зараз цікаво знати другий бік стану тодішнього молодняка—саме зв'язок з комсомолом, вплив останнього на організаційні й творчі процеси молодняка.

Коли представник ЦК ЛКСМУ (тов. Марченко) рік тому на з'їзді «Плугу» (нарада письменників-комсомольців) рішуче заперечував будь-який вихід з «Плугу» та утворення окремої організації, то вже в 1926 році, питання стоїть інакше. Окремі робітники беруть найактивнішу участь, залучається актив, маса комсомольська до національно-культурного процесу. Збільшуються тиражі комсомольського журналу «Молодий Більшовик», комсомольської газети «Комсомолец України», юнацька преса, а творчість літераторів-комсомольців, художня продукція стає активним чинником в єдиній політико-освітній системі комсомолу. Тов. Курганов, друкуючи статтю в «Комуністі» «завдання комсомольського активу» ставить питання рубя:

«Активіст іноді знає лише свою безпосередню роботу, він може гарно скласти тези, провести збори й наради, але в інших галузях куль-

*) «Барвінковий цвіт». Збірка. ДВУ.

турного життя він нічого не тямить. Боротьба за культуру комсомольського активіста—теж одно з важливих завдань.

У нас на Україні комсомольський актив не знає навіть своїх комсомольських письменників, не читає їх, як і взагалі дуже мало читає художньої літератури, дуже слабо користується нашими культурними здобутками».

Те саме чуємо на доповіді генерального Секретаря ЦК ЛКСМУ тов. Височиненко.

Таким чином ви бачите, які дійові чинники спричинились до утворення літературної організації «Молодняк». Ніхто не зможе довести (хоч не раз пробували закинути) безґрунтовність, безперспективність і неможливість утворення саме такої організації. «Молодняк» повстав, як логічне явище, з ланки процесів, що натовді відбувалися.

Творчість же на той час становить значний доробок—головне з'являються крім збірок поезій прозові речі, оповідання, згодом повісті.

Намацуються нові творчі шляхи, переважає комсомольська тематика, (дівчина з завсду, комсомолец-активіст).

«До цього часу літературна «молодь» проявила вже певний свій доробок, дала своїх поетів, повстарів, виникла потреба не тільки принципів розмов про організацію молодих сил, але й журналу де б друковано комсомольські твори. Цю потребу й було задоволено ЦК ЛКСМУ створенням місячного журналу «Молодняк».

Знов пише тов. Коряк у збірн. «Барвінковий Цвіт», що ним (збірником) було підсумовано надто ще ранній період у творчому відношенні, молодий період комсомольського літ. молодняка.

Минуло 3 роки. Яким початківством виглядає цей «загальний зошит» групи «молодих» кожному з тих, кого там репрезентовано. Більшість вросло в помітні постаті письменницькі, але шлях початківства в ячійці з комсомолу до «справжнього» письменника лишається чи не характерним для кожної нової й нової хвилі «молсдих». Хто не пригадає літературних хронік, використаних приступним тут Вухналем для відомого фейлетону «Шлях червоної боротьби»:

«Вийшли з друку такі книжечки:

Червона Писанка—О. Донченка.

Червона Купіль—Дм. Косарик.

Червоні Паростки—Ів. Ковтун.

Червоною дорогою—О. Кундзіч»—

і «ці червоні книжечки, збудовані на червоних образах з червоною ідеологією, що червоною ниткою проходить через усі вищезазначені твори».

Або ось другий тоді «ворожий» до «Молодняка» фейлетоніст Омелько Буц писав:

У комсомольця коло хати
 Садки вишневі гудуть.
 І комсомольці жваві йдуть
 До клубу, де їх комдівчата
 З мандатами давно вже ждуть.
 Усі в червоному кутку
 Зібрались. Зіронька з паперу
 Говорить їм про нову еру.
 Їм всім свербить агітувати
 Та нікого: у всіх мандати.

Хто не пригадує, кажу, того початкового періоду зростань. Товариші, згадавши тут ще й те, що в свій час, а саме в 1925 році при ЦК ЛКСМУ при його відділі преси було створено Бюро зв'язку молодих письменників*), яке нічого не зробило, думаю тому, що був то лише палатив замість журналу, мушу закінчувати «домолодняківський» період літературного комсомолу. Тепер лишилось, очевидно, подати не «звіт», як воно було в світі «міжнародних літературних подій», а зформулювати думки на свою організацію, її перспективи, методи роботи, зв'язок з «комсомолом», про наших друзів і ворогів, погляди на творення кадрів, природу початківця і як ми принципи свої захищали та хто їх зраджував.

ВІЗЬМЕМО ЗА ПЕРШЕ—ПРО ПРИРОДУ ПОЧАТКІВЦЯ І ПРО НАШІ КАДРИ.

Товариші, нас не раз запитують—хто ви такі? Ви організація початківців—«молодняк» в прямому розумінню цього слова, спілка пролетарських письменників, хто ви?.. Ми відповідали—ми організація і початківців письменників і письменників пролетарських, бо ми є письменники комсомольці. Але з'ясовуючи, як ми розуміємо термін комсомольський письменник в іншому місці доповіді і взагалі відсилаючи вашу увагу до відповідного місця співдоповіді тов. А. Клоччі, тут треба сказати, що нам подавали це питання головним чином представники організацій якихось формальних шкіл, як от «Нова Генерація», «Авангард» т. ін. Відомий вам спіраліст В. Поліщук довго запобігаючи і довго привертаючи літературний молодняк до своїх—«численних» шерог писав, даруючи нам книжку «Пульс епохи», ось що:

Півхуторянський парничок
 Під корячком так широко пріє—
 Але скажіть, хто зуміє
 Майбутнє взяти на гачок?
 Хто стане поруч з Валер'яном,
 Як рівний з рівним, пан із паном?
 Хто з ним покриє ураганом
 Той вий письменницьких тічок—
 А то «росте» молоднячок
 Залізиши під гнилий сучок!

*) Центральне Бюро Зв'язку комсомольських секцій літературних об'єднань. Затверд. ЦК ЛКСМУ від 8-IV-25 р. у складі т. т. Котляренко, Епик, Вершинін, Усенко, Кожушний.

І знак оклику. Да, майбутнє взяти на гачок, на поганий валер'янівський гачок, ніхто з нас, очевидно, не збирається, та ще такою геніяльно-жалюгідною метою, якою оперує Поліщук.

Коли б ми обмежились тими чи тими формальними канонами і вимагали б їх при вступі од початківця, ми безперечно не були б спілкою письменників-комсомольців, поперше, і, по-друге, ми б одгородили себе від того початківця, для якого питання форми може стати тільки на певному щаблі його розвитку вже в самій організації. Багацько в цьому ж валер'янівському напрямі попрацювала і «Нова Генерація», іноді правдиво обурюючись проти трафарету віршів початківців, але в принципі заперечуючи такий надго важливий момент, як процес творення кадрів пролетарської літератури. Але це цілком зрозуміло—заперечуючи мистецтво, як категорію емоційну, вони органічно не можуть не повстати проти творення кадрів цього мистецтва, а так само і на ділянці літератури. Отже, диспутувати з приводу цього з другою формальною школою на Україні, ми так само не збираємось, підкресливши своє ставлення парою статтів в «Молодняку»-журналі, бо нашим завданням є друга—ми покликані на даному культурному стані творити ці кадри. Отже, не раз доводилось визнавати, що ми, «Молодняк», як літорганізація, стоїмо на такій межі, де сходяться дві «отдаляющихся». З одного боку до нас тягнеться кожен початківець, часто-густо з надзвичайно низьким рівнем загальної культури, і це при послабленні уваги може дати рецидиви масовізму, хуторянства, спрощенства, словом, межу того, де література перестає бути літературою і що в наших українських умовах позначається, як віршопльотство. Але ця сторона, за правильної постановки, умілого добору більш дозрілого початківства, що проходить через жорстоке решето літературних журналів, може бути легко завбачена і коли організація повнокровна, коли її сповнює працівний колектив товаришів, повних творчих шукань, нові імена початківців поповнюють і зростають в організації легко, відшукуючи свій творчий і особистий шлях легко і впевнено. За три роки «Молодняк» не хворів на безпринципний масовізм і тому він має велику вагу, яко літературна організація, і тому, цілком зрозуміло, відкинути останнє ніхто з найлютіших ворогів «Молодняка» не спромігся.

Товариші, це наші кадри, найталановитіші одиниці з робітничо-селянської молоді. Робітнича кляса зацікавлена, щоб за нашої доби кожна людина була на своєму місці. Гастрольорів, ділетантів в будь-якій професії не потрібно, ні зараз, ні колибудь і тому, хто б не захотів на масовізмі погріти руки—дарма, вульгаризувати велику справу літератури не можна і тому, коли ставиться питання про керівництво масовим літературним рухом, треба надзвичайно чітко формулювати думки. Поперше, керувати взагалі всяким масовим рухом літорганізації не мають на те ніякого права, вони можуть бути учасниками цього руху, переводити його на вищий щабель. І тут же, по-друге, треба з'ясувати, що значить масовий літературний рух. «Молодняк» вважає, що цей рух є рухом за оволодіння книжкою («читацькі гуртки»), обізнання з процесами в літературі, самою літературою («рецензентські гуртки»), вивчення техніки літературної, праця над словом («лі-

тературні гуртки», «робкорівські гуртки»), себто, це є певний культурний процес, що в великій мірі багатько спільних точок має з літературним. Цілком зрозуміло, що хемічне виділення з усього цього надзвичайно біжучого складу гуртків дає окремих товаришів, літераторів. Робити ж з бюро нашої організації ЦК якогось мільйона гуртків—річ зайва і шкідлива. Але не завжди це можна було довести людям. Од нас такого керівництва вимагало багатько округ. Що розуміли під цим керівництвом? Звичайно тези, циркуляри, листування, виклики, наради, словом ціла система, що могла б забрати у літорганізації час, одтягти від боротьби на фронті творчому, ідеологічному, од учоби. І ніхто не доведе тут, що якісь інші методи керівництва вимагалися, бо хто, приміром, повірить, що якийсь початківець з Кам'янця вважає себе за слабшого поета, ніж Фомін з харківського «Молодняка» і чи може Фомін навчити писати вірші на віддаленні, поперше, подруге, йому самому треба вчитись і працювати і, потрете,—взагалі для цього більш зробить місцевий літгурток за допомогою Шенгелі і інших, коли вже говорити про елементарне вчення. Правда, тут скажуть, що це все так, але ж лист з центру—це велика допомога. Я згоден, але ці листи для Крижанівського (беру знов «молодняківця») мають бути на добу 1—2, тоді він (лист) буде дійсно листом, розрахованим на певного товариша, цікавим, змістовним, коли ж ці листи, за вимогою сотень, множаться і множаться то, поперше, вони зводяться до звичайної відписки, циркуляру—подруге, ми цього не дозволимо, бо марка «молодняківця» не значить марки писарчука. Приміром, Крижанівський, який вчора не був «молодняківцем», які до нього вимоги ставилися? — Ніякі! Сьогоднішнє «молодняківство» мусять бути для нього таким етапом, на якому він зростає би для користи ж, а не тим етапом, що завдасть смерть йому, як поетові, під тягарем масовізму, організаційного керівництва й тому подібного. До стану молодняківця, про його відмінні, притаманні йому, як особі, риси, ми ще будемо очевидно повертатися, а зараз треба глянути, як часто-густо товариші з периферії не розуміють ні ролі, ні значення «Молодняка». Так, товариш з Дніпропетровського, приїхавши за літературним керівництвом до Харкова, підняв цілу бучу у тов. Євентова, коли я йому сказав, що керівництво масовим літературним рухом на нас не лежить і ми за нього не відповідаємо. Відбувся між мною і ним приблизно такий діалог:—

— Ви ж літгрупа при агітпропі ЦК ЛКСМУ.

— Ні, ми літературна організація «Молодняк».

— При ЦК Комсомолу!...

— Ні, зовсім, ні.

— Не розумію.

І оце нерозуміння таврує всю роботу «Молодняка».

В свій час дехто брав на себе обов'язок доводити, що «Молодняк»—«плужанська літгрупа», потім багатько вважало «Молодняк» за літгрупу при ВУСПП'ї, не мало комсомольців зараз вважають, що це група керівництва, штаб переписок, бюро листувань в літературних справах при ЦК ЛКСМУ. Приміром, якийсь товариш з Шевченківської округи пише: «я по-

чаткуючий, але не хочу набивати своїм барахлом редакційних кошиків і тому нікому не морочу голови—удосконалююсь. Але прохаю, на підставі резолюції Бюра ЦК ЛКСМУ на доповідь літоб'єднання та редакції журналу «Молодняк» за § 6 п. 8 дати пораду, що мені читати». (Сміх). Зовсім товариші навожу листа не для того, аби компромітувати товариша початківця, бо нічого тут негативного нема, але я хочу цим підкреслити, до чого зводиться роля «Молодняка». І коли її так розуміє товариш з периферії, то це півбіди, але так розуміють часто цілі окружки комсомолу і особливо різні літературні округові групи. Приміром пишуть:—«У нас на Глухівщині масовий літературний рух—приймайте керівництво». Це все ніяк не сприяє творчій роботі наших «молодняківців», тим величезним завданням, які стоять перед молодю віком літературною організацією, а якраз навпаки — дезорганізує її, збиває на масовізм, манівці, принижує, з колективу творчого зводить до бюро справок, переписок тощо. От чому ми стоїмо за організацію відповідного бюро допомоги початківцям, що складалося б із представників більшості літературних організацій—залишаючи за «Молодняком» ту дозу керівництва і переписок, яка не шкодитиме його роботі.

Роз'ятрена уява початківця через необережне листування часто призводить його до надто сумних висновків. Ось зразок настроїв, виявлених у вірші:

«До всіх високолобих».

Де не бродив, де не блукав

В заводах і на селах,

Але життя, немов ріка,

Шумує не весело.

Одна, єдина мені путь:

У груди гостру кулю

Тоді лиш може допоймуть,

Про що я так міркую.

Я вас зустрів, я бачу вас,

Орлів високолобих,

Повних відваги і прикрас

Для власної подоби

І «Плуг», і «ВУСПП», і «Молодняк»,

І кожний плине, плине,

Але провінції юнак

В багні, немов би, гине.

І все тому, що любить вас

Усіх в єдиній мірі —

О, розпадись ти голова

Під дзвін і регіт ліри!

Це пише вже до певної міри кваліфікований товариш, що знає членство в «Плузі», особисте знайомий з керівниками багатьох літорганізацій. якого дурили в очі, що він геній, але якому бракувало елементарної освіти,

який заради віршів кидав роботу на заводі, комсомол, громадські організації.

В данського критика Брандеса знаходимо таке місце:

«В течение продолжительного уединения, из врожденного поэта развивался фантазер, он перестал жить в действительном мире, а перешел в мир впечатлений и надежд. Он вообразил, что день возвышения его близок. Что мало по малу свет научится ценить его, что в нем нуждаются, не могут обойтись без него. И вот, всякий раз, когда роздается стук в его дверь, он становится в позу, чтобы принять явившуюся к нему депутацию *)».

Наш початківець в значній мірі ще раніше стає в таку позу, коли листоноша дає йому листа з редакції. Але професія літератора—жорстока професія, і не диво, коли цей товариш, що його вірш я цитував, прочитавши негативну рецензію на свої твори, в листі до редакції пише: «В той мені, коли я зачитав статтю, мало не повисівся». (Сміх).

Другий товариш, з Ясиноватої, у великому листі почавши мажорно: «пишу бадьоро, пам'ятаючи те, що я комсомолец і там (в редакції) своя братія». І далі: «кажи сміло, без вагань, я необразливий». А закінчує: «я маю тверде бажання, або писати, або згинуть». Ця людина в листі додає: «я член бюро ЛКСМУ, кандидат КП(б)У, редактор стінгазети, голова культкомісії, член фракції місцевому, робітник»... і т. д. і т. п.

Або інший товариш, Хведір Андрійович Шмальоний, саме той, що потім видрукував у «Новій Генерації» лайливого дописа про «Молодняк», перед тим надіславши посвідку і фото-картку, сповіщає: «Я член ЛКСМУ, батрак ще з 25 року, працюю на громадській комсомольській роботі, селькор двох газет, член спілки сільсько-господарських робітників, член КНС...» і т. д. І тут же вірші. Цей товариш Шмальоний трохи хваткіший за попередніх. Самовбивством скінчати він не думає. Він нишпорить із журналу в журнал, із літорганізації в літорганізацію, в одну пише обвинувачення на другу. Такі часто пишуть:

«Ви знаєте певно, що я маю нещастя бути членом «Плугу». Чи не варто і мені на той «Плуг» плюнути й розтерти, як то у нас кажуть—«молоде до молодого»».

Але хист від бажання перейти до другої організації не збільшується і продовжуємо одержувати листи такого змісту:

«Для дрюку в Ваш журнал».

На могилі шановному товаришу.

Гриша, ти вмер! Останній раз прощай, прощай!

Вже більше не побачимо.

Ти тут лежатимеш у ямі заритий цеглою ущерть.

Ти казав, що на могилу ніхто не прийде поховать,

Так глянь же милий поет, без долі, ось де вони: піонери,

*) Г. Брандес, т. I, стор. 179.

Всі дівчата й парубота тут стоять.

Іще хвилина усі ми підем, останній погляд кидаєм,

Ти будеш тут лежать і лише в травні, коли соловейко защебече

Ти встанеш, поглянеш на Риковський ставок,

Де голоси тисячострунні будуть весну шанувать.

І тоді лише закінчиш свій вірш «О солов'ях». (Сміх).

І приписка до редакції: «Сказаний мною на могилі нашого Григорія Івановича Меншюва, який 24-І скінчив живуху самовбивством. Великий робітник, як громадський, так і комсомольський».

Як бачите,—це був поет, що він «о солов'ях» не закінчив вірша, а закінчив життя. Звичайно, товариші, ми розуміємо, що генії не родяться, але також розуміємо, що треба великої, упертої роботи над собою, і ми б були вульгарізаторами великої справи, коли б форсуючи цю масовість відтягали б від роботи над собою тих молодих товаришів, що стали членами «Молодняка».

А то: «Здоров Павло! Сьогодні насмілюся надіслати до тебе вірша. Звичайно, я, товаришок, тобі не відомий»... і т. п. І серед тієї ж пошти: «Шановні товариші редактори! Прошу Вас, щоб Ви мені видрукували 12 віршів. Заглавія віршів: 1. Ярмарок, 2. Мітіг, 3. Собака, 4. Кіт. 5. Школа, 6. У світ, 7. Україна, 8. Піонери, 9. Ворог, 10. Комсомольці, 11. Мрака, 12. Свиня, кіт, собака». (Сміх).

В листі до Вані Гончаренка товариш пише:

«Здоров Іван!

Я знову наважився до тебе написати листа. Може воно і не цікавить тебе, але ж мене цікавить, розумієш,—муче, штовха щось. І я надумав знову прийнятися, як то кажуть, за плитаницю, а коли б ти знав, що як воно мені залізло в мою голову, то чорт би його забрав: ні спиться, та ні гуляється та немов що ланцюгом все тягне, так повір—сиджу чуть не до світа і все пишу (тобто віршую). Потім я ще хочу тебе запитати, там єсть такі історії (літератури), де б можна узнати, що таке ритма, футуризм і т. д.».

З наведених листів від початківців ви досить добре уявляєте цей у великій мірі основний тип його. Ви розумієте, що ми маємо справу з великою хвилею здвигів до культури, що вироджуються часто в графоманство. Що форсувати його на такому стані не можна, а треба давати й інші форми вияву людської енергії, приміром, читацькі, рецензентські, робкорівські гуртки, і коли хочете-гуртки технічних знань. Я взагалі думаю, що коли б на Україні ми мали таку кількість гуртків технічних знань, як маємо літературних (за це агітує «Комсомолец України»), ми б стали країною великого технічного піднесення, і особливо зараз, коли перебудова країни таких знань потребує. А то газети округові, окремі товариші вважають за свій обов'язок стимулювати всякі прояви римування. В погоні за поетами друкують вірші часто явно антирадянські, зовсім того не добачаючи. Переглядаючи Дніпропетровську газету «Зірку», читаємо:

Осінь знов.	треба,
Над туманом	Значить
Осени	Так і слід
Шумить сонце—	Лізти коням
Очі золоті.	Під махнасті
Десь	Ноги.
дзвенять співаючи	На возах
Путі	Дядьки
Про часи	І молодиці
Небачені, веселі.	Це знайома
Од коліс,	Невблаганна путь.
На куряві	Це державі
Дороги,	Золото, пшеницю
Лізе змієм	змійовою валкою
Дивовижний слід.	везуть.
Значить	

Товариш пише слово невблаганна лише тому, що йому вподобалося воно в поезіях Сосюри. Але там воно хоч і багато разів вживане—було до речі. У «Зірці» ж для селян возити в город хліб—невблаганна путь, знаєте, не зовсім тее. (Сміх). А газета друкує—висуває товариша. Я певен, що коли б цього вірша, надісланого нам, та повернули б ми його автору, останній неодмінно підняв би бурю «негодованія» в своєму дніпропетровському гурткові.

Як же бути? Як же ставити питання формальних шукань перед поетами «молодняківцями» в таких умовах постійних прибоїв невиразного початківства? Тому ми не розпливаємось на масовізмі, тому ми жорстокі в доборі. тому ми організація без філій. Ми не стаємо на точку зору славнозвісного блаженної пам'яті ваплітовського «Олімпу», не стаємо в позу вояків «зничтожителів» провінції, бо розуміємо всі ці процеси, як одну з ланок в єдиному цілому нашої країни і ставимось так, як повинна ставитись громадська організація письменників громадян. Ми перед кожним, хто береться за письменницьке перо кажемо: література—річ жорстока. Треба вчитись. Звертаємось до прикладів як працювали письменники, старіші за нас. Той же критик Г. Брандес у своїй монограмі про Г. Ібсена писав:

«Он работает в высшей степени медленно, все вновь и вновь переписывает свое произведение, пока оно не лежит на его столе в виде безукоризненной рукописи, без одной помарки с страницами гладкими и написанными ровным и твердым почерком, точно мраморная доска, на которую время еще не успело наложить свою печать».

Товариші, за останні три роки немає жодної резолюції по національно-культурному питанню нашої спілки молоді, де б значна частина пунктів не була присвячена «Молоднякові». «Молодняк» провадив великої ваги справу. Мають рацію ті товариші, що кажуть—«проблема Молодняка»—це проблема формування культурних кадрів робітничої класи. Поява «Молод-

няка» не могла бути не помітною і в літературі і для комсомолу української організації. Вона, крім своєї прямої роботи, в великій мірі активізувала маси молоді в питаннях української пролетарської культури, боротьбу за неї. Про це на початку своєї доповіді на 7 Всеукраїнському з'їзді ЛКСМУ сказав секретар ЦК партії тов. Каганович.

З утворенням «Молодняка» в українську літературу прийшла молода, активна діюча сила. Бо що то є тип письменника-комсомольця? Чи це той же «молодой человек» з дореволюційної гімназії з «стішками», що нагадують триндикання гітари? Ні, це вольова людина, активний будівник нового суспільства, літератор і разом комсомолец.

«Они пишут о том, что им близко, о мыслях и чувствах нового поколения. Как далеко ушло оно вперед от недавнего прошлого, от той изломанной, мистической, эстетствующей и увлеченной всевозможными эротическими проблемами дореволюционной молодежи. Стоит сравнить два поколения, чтобы понять».

Так писав в свій час про російську «Молоду Гвардію» П. Коган. Але ми були б по меншій мірі не чесні, коли б ми не сказали про ті негативні моменти, які знайшли собі місце в «Молодняку». Ми не можемо стати на стежку якогось комсомольського активіста, що каже: «сільський комсомолец такий далекий від ухилу, як і від політики взагалі». І сільський комсомолец, і комсомолец-письменник можуть часто не розуміти політики партії, комсомолу, здатні на помилки, грубі ухили, що цілий колектив літературний можуть звести на позицію рупорянства інших ворожих нам верств.

Бо справа ж не лише в нас—справа в процесах тих, що проходять в середині країни, що впливають на письменницьку лабораторію. Впливали ж певні чинники на філософію роману «Вальдшнепи» комуніста Хвильового. Міг же Олесь Дудар, білоруський поет, що випустив кілька книжок комсомольських поезій, написати про комуністів «Пасеклі наш край». В редакцію «Молодняка» могли ж надсилатися великі антисемітські поеми. Ворога часто викривають навіть переодягненого в робочу блюзу. По лінії національного питання йде боротьба проти лінії партії, і ворог часто вуалює за національну проблему тенденції ворожо-клясові. Ворог часто займається підогріванням фактів, а нестійкі елементи замість більшовицької одсічі йдуть на зрощування. В літературі часто «из побуждений» притягти попутника йдуть на примиренство з ним, в той час, коли ми ставимо питання рубя, що попутник той, хто йде з нами.

Пролетаріят взяв владу до своїх рук, створив державний апарат не для того, щоб вже по першому десятиріччі свого існування стати на шлях підпорядкування своїх революційних метод перебудови суспільства за різними ідеалістичними, національно-демократично-буржуазними чи капіталістичними теоріями й ідейками, що їх продукує ворожа кляса та різні міжклясові прошарки. То ж і бачимо, що активізуються сили, які не можуть вкласти в п'ятирічку, що проблеми перебудови суспільства мислять інакшими шля-

хами, ніж пролетаріят (згадайте «Робітні сили», «Вальдшнепи», ефремовщину, поліщуківщину).

От чому п'ятирічка, от чому реконструктивний період не стають за теми, бо це, мовляв, все те, що робить мистецтво утилітарним, знижує його діяпозон, позбавляє його проблем, філософської наповненості. Йому, мистецтву, за таких умов залишається занурюватися самому в себе, ставати мистецтвом для мистецтва. Але помиляється той, хто думає, що це так. Воно стає надто активним, як стає активним куркуль, міський буржуа, фашизована інтелігенція, класовий ворог. Що правда, сьогоднішню класову боротьбу хто буде характеризувати лише пострілами в вікно, пожежами глупої ночі? Ні, не менш активно і не менш замасковано вона точиться і в інших прихованих формах.

Нео-буржуазія революційні пориви переключає на шляхи індивідуалізму і люди од революції тікають в професію. Це називається діляцтвом. Діляцтво—це загублення перспектив, а коли письменник губить перспективу, його класа губить, як письменника, і його професії копійка ціна. Я не кажу, що щось подібне було в «Молодняку». Ні, і тричі ні, але ми мусимо бути застережливими і разом, коли комсомол і партія перевіряє всі підйоми впливу на маси, перевіряти і наші «молодняцькі» лави. Ми робимо це на протязі всього нашого трирічного існування, робимо разом з партією, з Комсомолом і за їх допомогою зростає й працювали. Грунтовну перевірку робимо й зараз на цьому з'їзді. Але все ж в чому обвинувачували нас, які тяжкі гріхи за нами суть? Рік тому один із товаришів на прізвище Вайсберг зробив «велику» аналіз річному змістові журналу «Молодняк», а разом і літературній організації «Молодняк». Починаємо цитувати:

«Какое общеполитическое лицо «Молодняк»? Говоря наиболее мягко—никакого лица нет. Если оно и есть, то это во всяком случае не задористое, решительное, энергичное лицо молодняка, а нудное, политически-бесцветное лицо какого то аполитического журнала «чистой литературы».

Звичайно, задьористість дуже гарна річ, вона притаманна молоді, її дуже багато в «Авангарді» Поліщука, але звести глибоку роботу, що вимірюється роками, до «чого бажаєте, товаришу» ми не збирались, і тому новоявлений критик лютує:

«Бледность общественно-политического лица «Молодняка» литературной группы превращается в совершенно расплывчатый, бесформенный образ на своей фотографии—общественно-политическом отделе журнала «Молодняк».

Нам цілком стало ясно, що ця людина, прізвище якої Вайсберг, жила на Україні і проспала всі процеси, що складним перепльотом проходили кілька років. Боротьба «Молодняка» з націоналістичними ухилами, зрештою ж «Молодняк», як фактор громадсько-політичного значення—нічого цього ця людина не помітила, а раптом прокинулась і зарепетувала. Та й не дивно—в своєму виступі на одній з нарад він заявляє (цитую з стенограми):

«Я, товарищи, заявляю, что я не литературный критик, в литературных вопросах разбираюсь недостаточно, вопрос о «Молодняке», признаюсь, занимал меня очень мало, совсем мало знаком я со всякого рода течениями и разногласиями, но все же критиковать собираюсь».

Але цьому новоявленому, своєрідному «критику» що називає себе не критиком і що «незнаком со всякого рода разногласиями» ніщо не заважає зробити висновок:

«... Ни завод, ни село не вдохновили наших «молодняковцев», романтика, будни, лирика нашего повседневного строительства, романтизм эпохи, созидание социализма, яростная борьба за «кирпичики» нового, борьба против контр-революции, обывательщины и мещанства, борьба за нового человека,—мимо всего этого прошли они для того, чтобы по горло завязнуть в болоте (не розбірливо—П. У.) уголовщины и мещанства. Неужели во всей нашей жизни нет ничего более вдохновляющего и поднимающего творческие порывы, чем мир преступников и проституток»...

Але «Молодняк» не розбив своїм «осудом» цей новоявлений критик, до речі, як бачите, романтик як не ліквідовано його («Молодняк») із позиції другого вже свого власного критика хоч і теж не меншого романтика «гарячої голови» Івана Момота.

Ви товариші знаєте, що Момот був у першому складі організації «Молодняка». Момот теоретично зводив основу нашої організації, не раз був головою «Молодняка» і зрештою Момот—наш кращий товариш. І зараз я не згоден з тов. Ярутою, що на сторінках «Комсомольця України» в передз'їздівських матеріалах обвинувачує Момота за якісь нетовариські листи до початківців. Може ставши поза «Молодняком» він і став таким «грубим», але досі багатько з товаришів присутніх тут завдячні Момотові, бо він багатько попрацював, щоб допомогти тому чи іншому товаришові початківцеві.

Тут, як кажуть, всім не вгодиш, тим паче початківцеві, але чим же зрештою з'ясувати, що на третьому році важливої спільної роботи Момот зневірився в «Молодняцьких» шляхах? Звичайно, коли цей товариш побуває ще в низці інших організацій, коли виступить не раз з одмовленням чи в оборону тих а чи тих «ідей», тоді ми зможемо на фактичній кривій розглядати цього товарища, поки ж ми не маємо ніякого права ставити над ним хреста чи крапку. Можливо ми, як спілка пролетарських письменників, повернемо не одного ще до наших лав, а в тій масі і Момота. Ясно одно, що людина, яку обеззброїли по суті справи, яка не може виступити проти будь-якої ділянки роботи молодняцького колективу, переходить на методи особистого паплюження. На чому ж саме доводилось обеззброювати Момота, які його були радикальні криві щодо «Молодняка».

Доводиться знову користуватись цитатами:

«Зваживши всю роботу «Молодняка» на сьогодні, його роль в літературному процесі і, нарешті, дальші перспективи наші, я прийшов до такого висновку: треба скласти з себе обов'язки голови бюро і оста-

точно розв'язати справу свого дальшого перебування в лавах організації».

Голова організації, зваживши перспективи, розв'язує справу перебування в організації. Розвал звичайно не тому, що губиться голова, а тому, що губиться перспектива. Бо як же:

«Організація, як певна художня та ідеологічна група, втратила свій колишній темперамент, відійшла від старих позицій наступу і, фатально обороняючись, силкується, подібно до плужанської традиції, «твердо стояти на своїх ногах». Скажіть одверто, які нас громадські чи художньо виробничі принципи об'єднують?».

Як бачите—розвал.

І знову як бачите—темперамент. «Ванька—горячая голова» він іде за наукою попереднього знавця процесів. Цьому теж дай «задьористого ліца». Але, друзі, як ми далі впевнимось, це зовні показова сторона. Це зайва інтелігентська рефлексивність, «анархістський скок», що як ми далі побачимо є не що інше, як звичайнісінький писк під тиском певних сил.

До речі, про «повну відсутність дисципліни». Саме на той час нас «молодняківців» у Харкові було мало, нікому було робити доповідів, не вистачало поетів на ту безконечну силу літвиступів, вечорів, літгуртків і інших вимог, що нам ставив комсомол. Це, взагалі, якийсь був незвичайний перелом у бік оволодіння українською культурою, літературою. Він був не лише комсомольським явищем, він був явищем загальним. Пригадайте тільки минулий рік і ту силу масових походів робітничих, комсомольських, роз'їзди письменників. І замість того, щоб зрозуміти всю вагу моменту і відповідно почати перебудову роботи «Молодняка», посилити її, Момот зневірюється, губить перспективу і зачитавши на зборах організації 5-IV—29 року листа, він ставить питання про ліквідацію «Молодняка».

Але в нього є ще декілька важливих пунктів, що їх ставить він основними причинами на право ліквідації «Молодняка». Одна з них за рубрикою «ідеолог»:

«Ідеологом я ніколи не збирався бути, тим більше в товаристві з досить помітними літературними іменами, що мали цілковите право взяти на себе цю роллю. Однак, крім Усенка, що втішає себе випадковими дитирамбами «Молоднякові» з боку партійної верхівки, всі останні глухо піддаються в тон всевладному скепсису Павла» (Прямо тобі Анатоль Франс у халаті.—П. У.).

І далі «... я вважаю, що без ідеолога з смілою і ясною думкою, що справді боліє за судьбу свого творчого колективу, мистецька організація існувати не може. А тим більше вона не буде існувати, коли все культурне життя, вся ідеологічна боротьба проходитиме повз неї непомітною. Нині, в час літературного затишся, одна німецька моза не підготує нас до майбутніх боїв».

Я рішуче тоді повставав проти такого розуміння «ідеолога», застосовування «папашества», де творчий колектив замінюється «авторитетною особою», за Момотом, яка б «готувала» масу «до майбутніх боїв»,—він навіть

додає в подальшому абзаці—«отже, я більше, ніж певен, що лише давня дружба й товариська чутливість людини, особливо з боку Усенка, і стримувала «Молодняк» останнього року від його остаточного розвалу». Бачте, тільки дружба, і нічого більше. На який же короткий час Ів. Момот теоритично обґрунтовував існування цілої літературної організації, коли вже «рік тому» вона б мала не існувати. Зроби від сьогоднішнього триріччя два мінути по рокові й лишиться всього на всього рік справжнього існування «Молодняка».

Вам цілком ясна така наївна трактовка кожного з цих питань Ів. Момотом.

І друга причина:

«Треба їм (переросткам) розпрощатись з еклектизмом, поширити свою обсервацію й виявити своє справжнє обличчя в лавах молоді літератури. Хто ти: романтик, реаліст, представник лівого напрямку, чесний «плужанин», чи ти просто безоглядний халтурник...».

Момот, звичайно, вибирає романтизм і знову «теоретичне» обґрунтування й христовий похід на всіх злодіїв-реалістів, що лишилися в «Молодняку». Та про це ми далі будемо говорити, поки ж треба відзначити ще один момент за ліквідацію «Молодняка», що його до листа він, Момот, додає в постскріпті:

«Отже, цілком зрозуміло, що при такому стані ЦК ЛКСМУ безсилий ідейно керувати «Молодняком», бо при всіх його добрих намірах це керівництво зводиться до звичайного меценатства, або до огляду—чи акуратно ми гастролюємо по осередках. Не дивлячись на наше криве родство з «комсомолом», кілька років активної роботи в осередку, райкомі, нарешті саму творість, все ж більшість з нас не відчуває тої чутливості й поваги до свого письменника, що про неї завжди згадують секретарі райкомів та окружкомів на урочистих зборах і вечірках».

Знаєте, товариші, я в частині не керівництва, а зв'язків з активом комсомолу був, правду кажучи, найбільше солідарний з Момотом, але таку постановку питання вся організація не могла не засудити, і тому на тих же зборах було поставлено і Момота, і Вухналя вважати поза організацією, бо ми не хочемо диспутувати з тими, хто заперечує існування нашої організації, ми позбавляємо голосу і членства того, хто використовує членство й хоче розвалювати організацію і зрештою ми б'ємо того, хто провадить виступи проти нашої організації. Доки організація має всі права на існування, в ній знайдеться достатня кількість ортодоксів, щоб захистити її від хистких і нервових в прямому і образному розумінні цього слова.

Правда, ми возилися з товаришами, ще дуже довго. Не раз Момот збирався писати зречення в попередніх своїх помилках, ми перевели товариські об'єднані збори разом з Киянами-«молодняківцями», але вся ця робота була даремна і через деякий час Момот сидить секретарем на організаційних зборах письменників, що ліквідували «Вапліте» і на яких (зборах) го-

ловує О. Вишня. Як бачимо, ура-рреволюційне «задеристое лицо» І. Момота знайшло собі заспокоєння на «лівому крилі української літератури. Але до всякого подібного факту треба себе підготувати, відповідно виявити себе, пройти певну еволюцію «от—до». Виступав же гостро він на літературному диспуті кілька часу тому проти автокефальної промови О. Вишні, що за характеристикою Момота зводилась до: «де згода в сімействі, там мир і тишина». (Беру стенограму Момотової промови—У.). Для цього треба було взятись за таку поважну роботу, як оборона певного стилю й напад на стиль «протилежний». Забуто бої проти епіковської романтичної червоної кобзи, Момот уже за романтику і за романтизм. В його мові чістше зустрічаються слова—фатально, неблаганно... і т. п.

Лексикон слів його статтів починає більше й більше збігатися з лексиконом попередніх робіт М. Хвильового, а за плетивом фраз так і ввижається романтика загірніх комун. Але за подібні вправи його винуватити ми не збираємось—в наші часи критикам доводиться стільки писати, що вони мимоволі пишуть часто про непрочитане, а початківці пишуть часто за Хвильовим, а останній часто починав свої оповідання—«і коли...», ясно одно—вплив безперечний. На статті Момота збагачується підвалами «Комсомолець України», для обґрунтування своїх поглядів він знаходить місце на сторінках «Молодняка». Але це не заважає йому, повставши проти «вульгаризатора» Б. Коваленка, стати самому за наївного вульгаризатора. Цілком зрозуміло, що боротьба за стилі—є боротьба суто літературна, але від неї осторонь не можна стояти, бо той, а чи той стиль є домінантний, у певну добу, а значить має в собі і певне ідеологічне ество тієї класи, яка за тої доби верховодить. Це груба схема, але вона точна і з неї треба виходити. Груба кажу, бо стилі продовжують часто жити з відмінами і в інші не властиві стилям тим доби. Цілі літературні групи, буває, епігонствують саме на стильових досягненнях минушини, як приміром, наші неокласики, але це зовсім не дає права теоретикам типу Момота, не розуміючи основи схеми, захищати еклектику стильову, брати суміш і заварювати кашу пролетарського стилю—саме романтизму (за Момотом).

Але це нас не дивує. В повідомленні «Пролітфронту» читаємо:

«Стиль, це не тільки сума художніх способів. Лише монізм форми і змісту дає певний стиль». Це і все. Чи не одписка це лише за назвою бойової організації. Але ж, друзі, який зміст вкладає пролетаріят в епоху нашу? Коли він творить цю епоху, будує велетні-заводи, зовсім не казку Дніпрельстан, реальні комуні на степах України, то романтика загірніх комун є ідеалістика, ворожа пролетарському реалізму. Відшукання художньої методи діалектичного матеріалізму стає в завдання пролетарського письменника, а значить і завданням нашого молодого «молодняківця». І тут «схеми» Б. Коваленка є не що інше, як вправні роботи марксиста-критика, що замість списувати цитати з усіх-усюдів, щиро працює над проблематикою стилю. І хай Коваленко не раз помилиться, але вже на даному етапі Момотові треба йти на виучку шляхом саме Б. Коваленка. І зовсім фізична короткозорість Коваленка не позбавляє його можливості розглядати обрії україн-

ської літератури в світлі марксівської аналізи, і навпаки—гостроокому Момоту далекий хід мажорних весен сприймати за мжичку осінніх вечорів. (Здається, за Хвильовим). Момот шельмує Коваленка за схеми, за «викривательство» й забуває клясово-вірні оцінки, що в наші захисно-кольорні часи надто важливі. «Викривательство» художнє стає викривательством ідеологічним, а це вже навряд чи потребує захисту. Із статтів Момота видно, що він любить читати Чехова, Гоголя, Белінського, переглядає більшість сучасних російських журналів і навіть робить з них виписки для припасовки до сучасних літературних фактів, але також видно, що Момот не любить читать Леніна, Маркса, Плеханова і органічно не переварює все те, що може вийти з-під пера Коваленка, Коряка. Такий нетенденційний підхід примусив нас зробити переоцінку цінностей, задати собі запитання, хто ж такий Момот? Прочитайте докладно статтю його і ви переконаєтесь, що голосом Момота говорить не критик-«молодняківець», а просто молодий письменник і саме з тієї групи, гасла якої—манівці. Він також виступає в оборону уміння культурно в творах показувати еротичні моменти, а не так приміром, як Іван Ле. «Вольному—воля», але ми зовсім не розуміємо, як це можна культурніше насаджувати еротоманію, чи культурніше лаятись. Тут очевидно І. Момоту культурніше про такі справи треба вимовлюватись і замість штатного оборонця «обіжених» взятися до викриття негативних тенденцій в творчості молодих письменників. Бити «халтурного критика» за напад на еротоманію в молодих письменників, ставати на захист еротоманії—навряд чи вдячна робота критика; тим наче початківця. І нарешті, останнє. Він—Момот повстає проти нудних статтів, а для цього звиває до «неістового Вісаріона», вкладаючи в його уста слова, чого сучасні критики так скучно пишуть. Звичайно, Вісаріон може задати не лише запитання, чому скучно пишуть, але як людина освічена, ще може, помовчавши, зробити й інший запит а саме—чому безграмотно у вас пишуть?

Товариші, Момот—це наука для багатьох. Кожен, хто переоцінить свої сили, свою питому вагу передчасно, і замість вчення, оволодіння марксівською наукою вдається до інтелігентського порпання, зневіри в пролетарських організаціях той неодмінно виявить себе таким і в продукції. На цей шлях став Масенко, Кундзіч, до цього близькі Донченко, Гордієнко, Вухналь. В їхній, хоч і слабій ще, творчості забреніли вже невластиві пролетарському письменникові нотки. Тиснення ворожої нам кляси, куркуля, діє на ці нестійкі елементи, може перетворити їх в рупори ворожої сили і це хай буде пересторогою для дальшої роботи нашої організації.

Але основне—чи була криза в «Молоднякові» і саме яка: творча, організаційна, ідеологічна? Відкриваючи з'їзд, товариші, я вже сказав, що була криза, що «Молодняк» пережив її, і ідеологічно міцним, як нерозривна частка всього комсомолу, творчо й організаційно зміцнілим прийшов на свій перший з'їзд. Криза нашої організації, безумовно,—криза молодняцького зросту. «Основні причини, які обумовили кризу, по-моєму, полягають, по-перше,—в тисненні дрібно-буржуазних сил на окремі найменше стійкі ланки «Молодняка», які почали відбивати соціально-чужі настрої в своїй твор-

чості. Подруге, в диспропорції літературно-політичної кваліфікації «Молодняківців» і в надто складних завданнях смуги розвитку, що ми її переживаємо в обстановці гострої класової боротьби, яка потребує глибокої літературної продукції, яка відбиває соціально-економічні процеси в країні, в економіці, ідеології, побуті. Потрете, в квалості органічних зв'язків комсомолу з «Молодняком»... Відділя треба виходити, визначаючи шляхи розвитку «Молодняка». (І. Корсунов.—Промова на 1-й Всеукраїнськ. Конференц. Комсомолу). Таке визначення кризи є вірне, і нашому з'їздові, виходячи з цього, належить проробити величезної ваги роботу. Сьогодні перед нами стоїть завдання—не лише вчитись, але і як вчитись, не лише творити, але й що саме продукувати в добу великих реконструктивних робіт. Те, чим я починав свою доповідь—виробництво, індустріялізація країни, велетенська робота робітничої класи стають в основу творчих плянів і задуму пролетарського письменника, а значить і молодого «молодняківця».

Особливо відповідальна роль лягає на нас саме тепер, і той хто думає, що «Молодняк»—це літературний затишок, хай лишає нас не гаючись. Де-хто вже так зробив, не витримавши навантаження, що його покладено на «Молодняк», і пішов відшукувати того затишка. Ліквідація куркуля, як класи, виривання з корінням лишків старого, хіба зможуть бути обійденими в творчості «Молодняківця?». Безперечно ні,—а тому, поскільки я на закінчення доповіді не приготував відповідної цитати, дозвольте саме на цьому і зупинитись.

„Ленін—маса“ *)

*) Подарунок художника З. Толкачова Першому Всеукраїнському З'їздові „Молодняк“.